

ČINNOSŤ NA PODPORU SOCIÁLNEHO ZARADENIA

(Sprievodný materiál k podpornému opatreniu)

ČINNOSŤ NA PODPORU SOCIÁLNEHO ZARADENIA

Sprievodný materiál k podpornému opatreniu

PLÁN [OBNOVY]

Vydané Národným inštitútom vzdelávania a mládeže v rámci realizácie Plánu obnovy a odolnosti, ktorý je financovaný Európskou úniou – NextGenerationEU.

2023

Činnosť na podporu sociálneho zaradenia: spievodný materiál k podpornému opatreniu

Kolektív autorov:

Mgr. Zuzana Mravcová, doc. PhDr. Rastislav Rosinský, PhD., Mgr. Martin Vyšňa, PhDr. Ivana Drangová, PhDr. Barbora Čaplová, Mgr. Iris Domancová, PhD., Mgr. Miroslava Višňovská, PhD., doc. PaedDr. Terézia Harčariková, PhD., Mgr. Zuzana Ivanová, PhD., Mgr. Lenka Nadányi, doc. PaedDr. Jana Lopúchová, PhD., Mgr. Kristína Tkáčová, PhD.

Spolupracovali:

PaedDr. Vladimíra Ďurčová, Mgr.art Viera Orogváni, Mgr. et Mgr. Mária Anyalaiiová, PhD., PaedDr. Martina Rzymanová, PaedDr. Jana Partiková, PaedDr. Valéria Stašiaková, prof. PaedDr. Darina Tarcsiová, PhD., PaedDr. Šarlota Múdra, Mgr. Marek Hlina, doc. PaedDr. Milena Lipnická, PhD., PaedDr. Mária Králiková, Mgr. Martina Kukumbergová, doc. PhDr. Marian Groma, PhD., PaedDr. Dorota Smetanová, PhD. Mgr. Júlia Čurillová, PaedDr. Lucia Košťálová, Mgr. Mária Paľová, PhD., Mgr. Janka Kšiňanová, PhD., Mgr. Janka Pilková, PhD.

Hlavná koordinačná skupina:

prof. PhDr. Eva Gajdošová, PhD., Mgr. Eva Polgáryová, PhD., Mgr. Jana Kožárová, PhD., Mgr. Matúš Bañas, PhDr. Mgr. Ľubomír Tichý, Mgr. Hana Laciková, PhD., Michaela Stehlíková, DiS., JUDr. Zuzana Stavrovská, prof. PaedDr. Alica Vančová, CSc., PaedDr. Jana Kandříková, PhDr. Alena Kopányiová, PhD., Mgr. Mária Chorváthová, Mgr. Eva Horníková, Lucia Komorníková, Mgr. Júlia Choleva, PhD., PhDr. Oľga Okálová, PhD., PaedDr. Zuzana Staňová

Jazyková úprava: Mgr. Zlata Ilievová

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2023

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 TVORBA BEZPEČNÉHO INKLUZÍVNEHO PROSTREDIA	7
1.1 Ako budovať školské prostredie podporujúce sociálne zaradenie	7
1.2 Transformačný proces školy	8
1.2.1 Škola a jej komunita musí mať víziu a sen.....	8
1.2.2 Konkrétne sny v školách, ktoré ju menia.....	10
2 PODPORA SPOLUPRÁCE A VZÁJOMNEJ INTERAKCIE	13
2.1 Príprava detí/žiacov na participáciu v inkluzívnych podmienkach	13
2.2 Podpora inkluzívneho povedomia	14
2.3 Deti/žiaci v riziku	14
2.4 Šikanovanie	15
2.5 Nástroje na vytvorenie bezpečného prostredia.....	17
2.5.1 Mapovanie bezpečnosti	17
2.5.2 Metóda komunitného/ranného kruhu.....	17
2.5.3 Vytváranie spoločných pravidiel	18
2.5.4 Rovesnícka podpora	19
2.5.5 Storytelling.....	19
3 ZOHLADŇOVANIE ŠPECIFICKÝCH POTRIEB VO VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ	20
3.1 Deti/žiaci chorí a zdravotne oslabení.....	20
3.2 Dieťa/žiak so zdravotným znevýhodnením	22
3.3 Kultúrne odlišnosti	24
3.3.1 Generačná chudoba.....	24
3.3.2 Kultúrny šok, multikultúrna výchova.....	27
3.3.3 Stres a trauma – informovaný prístup.....	30
3.3.4 Príprava triedy a školy	32
4 PROGRAM ROVESNÍCKEJ PODPORY	37
4.1 Mentoring a tútoring	37
4.2 BUDDY program	39
4.2.1 Čo je to program Buddy?	39
4.2.2 Úloha supervízora v programe BUDDY.....	40
4.2.3 Supervízne stretnutia v programe BUDDY	41
4.2.4 Úloha buddyho.....	42
4.2.5 Etické zásady.....	42

4.2.6	Mentoringový prístup pre buddyho	43
4.2.7	Citlivé témy	43
5	ORGANIZOVANIE ŠPECIFICKÝCH AKTIVÍT	45
5.1	Špecifické programy v škole	45
6	ZAPOJENIE RODIČOV	47
6.1	Otvorené komunikačné kanály	48
6.2	Vzdelávanie rodičov	49
6.3	Zapojenie rodičov do rozhodovania	50
6.4	Proces tvorby pravidiel školy a školského zariadenia	51
6.5	Zásady pri tvorbe školského poriadku	52
ZDROJE		54

ÚVOD

PREČO SOCIÁLNE ZARADENIE?

Vo svete charakterizovanom rozmanitosťou a vzájomnou prepojenosťou sa sociálne zaradenie stalo nevyhnutnosťou. Zahŕňa princípy rovnosti, spravodlivosti a rešpektu voči všetkým jednotlivcom bez ohľadu na ich pôvod, schopnosti alebo identitu. Sociálne zaradenie nie je len o tolerovaní odlišností, ale ide o *aktívne prijatie a zaradenie* každého do štruktúry spoločnosti.

Čo je sociálne zaradenie?

Sociálne zaradenie je *proces* zabezpečenia toho, aby sa každý jednotlivec *cítil oceňovaný, rešpektovaný a mal rovnaké príležitosti* podieľať sa na všetkých aspektoch sociálneho, kultúrneho, ekonomického a politického života. Zahŕňa odstraňovanie bariér, ktoré bránia určitým skupinám plne sa zapojiť do spoločnosti. Bariérou môže byť diskriminácia, predsudky a nerovnaký prístup k zdrojom a príležitostiam. Sociálne zaradenie zdôrazňuje dôležitosť uznania, podporu rozmanitosti, ako aj dôležitosť pocitu spolupatričnosti ku všetkým členom komunity.

Výhody sociálneho zaradenia

- **Individuálna pohoda:** Sociálne zaradenie podporuje pocit spolupatričnosti a vlastnej hodnoty, podporuje duševnú a emocionálnu pohodu. Keď sa ľudia cítia akceptovaní a oceňovaní, je pravdepodobnejšie, že budú mať pozitívnu sebaúctu, vybudujú si zdravé vzťahy a budú viesť plnohodnotný život.
- **Ekonomický rast:** Inkluzívne spoločnosti ťažia z rozmanitej a kvalifikovanej pracovnej sily, ktorá podporuje inovácie, produktivitu a ekonomický rast. Keď má každý rovnaký prístup ku vzdelaniu, zamestnaniu a podnikateľským príležitostiam, vedie to k dynamickejšej a prosperujúcej spoločnosti.
- **Sociálna súdržnosť:** Sociálne zaradenie vytvára silnejšie a súdržnejšie komunity tým, že premoštuje rozdiely a podporuje porozumenie medzi rôznymi skupinami. Prijatie rozmanitosti a podpora rovnosti môže v spoločnosti znížiť sociálne napätie a podporiť väčšiu harmóniu medzi jej členmi.
- **Obohatenie majoritnej spoločnosti:** Rôzne kultúry majú rôzne pohľady, skúsenosti a vedomosti. Ich vzájomné prepojenie môže viesť k novým nápadom, inováciám a kreatívnemu riešeniu problémov. Spolupráca medzi ľuďmi rôznych kultúr môže vytvárať prostredie, kde sa podnecuje výmena nápadov a nových myšlienok.

Výzvy sociálneho zaradenia

- **Diskriminácia a predsudky:** Hlboko zakorenené predsudky a stereotypy stále bránia sociálnemu zaradeniu. Diskriminácia na základe rasy, etnickej príslušnosti, pohlavia, zdravotného postihnutia, sexuálnej orientácie alebo socioekonomického postavenia zostáva významnou bariérou, ktorá podporuje nerovnosť a vylúčenie.

- **Systémové bariéry:** Nedostatočná infraštruktúra, neprístupné verejné priestory a obmedzený prístup k základným službám pre všetkých vytvárajú prekážky pre marginalizované skupiny a ľudí so znevýhodnením a bránia ich plnej účasti v spoločnosti.
- **Nedostatok informácií a empatie:** Nedostatok informácií a empatie môže prispieť k sociálnemu vylúčeniu. Podpora vzdelávania o rôznych kultúrach, identitách a skúsenostiach je pri podpore inkluzívnosti rozhodujúca.

AKO REALIZOVAŤ SOCIÁLNE ZARADENIE V ŠKOLE

Realizácia sociálneho zaradenia v škole je *dlhodobý proces*, ktorý si vyžaduje zameranie na viaceré aspekty školského prostredia a edukačného procesu. Ponúkame niekoľko spôsobov, ako prispieť k sociálnemu zaradeniu v škole.

1 TVORBA BEZPEČNÉHO INKLUZÍVNEHO PROSTREDIA

Pre sociálne zaradenie akéhokoľvek dieťaťa či žiaka je potrebné vytvoriť prostredie, kde je každý jednotlivec cenený a rešpektovaný. Je potrebné, aby sa všetky deti/žiaci cítili v školskom prostredí vítaní a podporovaní bez ohľadu na ich pohlavie, etnický pôvod, náboženstvo, zdravotné postihnutie, sexuálnu orientáciu, sociálno-ekonomické postavenie a iné osobné charakteristiky či potreby. Škola a školské zariadenia by mali budovať a kultivovať atmosféru tolerancie, prijatia a vzájomného porozumenia prostredníctvom rôznych aktivít, v ktorých môže prichádzať medzi deťmi/žiakmi k vzájomnej interakcii. V tejto téme bolo realizovaných veľa výskumov, kde sa zistilo, že kvalita *interakcií* v škole je nevyhnutná pre vytvorenie tvorivého učebného prostredia (Engevik, Hølland & Hagtvet 2015; García-Carrión & Villardón- Gallego 2016).

Ako upozorňuje Rosinský (2023), tak ako nemožno oddeliť jednotlivca a spoločnosť, tak aj učenie nemožno izolovať od sociokultúrneho prostredia učiaceho sa. To znamená, že je nemožné oddeliť vzdelávanie, ktoré prebieha v škole, od sociálneho a kultúrneho kontextu detí/žakov, ich priateľov, rodiny a komunity.

Na dosiahnutie sociálneho zaradenia je potrebné v prvom rade budovať v školách a školských zariadeniach prostredie, ktoré zahŕňa a rešpektuje rôznorodé potreby, schopnosti a zázemie všetkých detí a žakov. V školskom prostredí majú všetky deti/žiaci rovnaké príležitosti a uznáva sa dôležitosť vytvárania pocitu spolupatričnosti ku každému dieťaťu/žiakovi.

Sociálne zaradenie nie je len nevyhnutná potreba, ale podporné opatrenie, ktoré má zabrániť aj sociálnemu vylúčeniu až segregácii. Podľa § 2 zákona 245/2008 Z. z. (školský zákon) škola musí dodržiavaním zákazu segregácie vo výchove a vzdelávaní prijímať opatrenia na jej predchádzanie a elimináciu. Pod segregáciou sa rozumie také konanie alebo jeho opomenutie, ktoré je v rozpore so zásadou rovnakého zaobchádzania a v dôsledku ktorého dochádza alebo by mohlo dôjsť k priestorovému, organizačnému, fyzickému alebo sociálnemu vylučovaniu alebo oddeľovaniu skupiny detí, žakov, poslucháčov alebo účastníkov výchovy a vzdelávania bez dôvodu.

1.1 Ako budovať školské prostredie podporujúce sociálne zaradenie

Aj významní autori v oblasti inklúzie Booth a Ainscow (2019) považujú za *základný stavebný kameň školy* podporujúcej sociálne zaradenie práve jej *kultúru*. Ako píše Horňák (2014), zatiaľ čo inkluzívna politika a prax sú oblasti viditeľné a relatívne dobre merateľné, inkluzívna kultúra zostáva z veľkej časti skrytá, premieta sa do presvedčenia jednotlivých učiteľov a celkového ideového nastavenia školy. *Zmena školy nespočíva ani tak v zmene metód, ako v zmene srdca*. Inkluzívna kultúra by mala vytvárať bezpečné, otvorené a spolupracujúce spoločenstvo, ktoré si váži každého člena. Predstavuje tiež hodnoty, ktoré sa odovzdávajú novým zamestnancom, deťom/žiakom, rodičom, rade školy aj zriaďovateľovi. Princípy a hodnoty obsiahnuté v kultúre školy sú rozhodujúce pre nastavenie politiky školy a každodenný chod jednotlivých tried.

Rosinský (2023) uvádza, že silná orientácia na *zmenu celého kontextu školy* podmieňuje úspešný proces transformácie školy. Školy, ktoré sa rozhodnú transformovať na školy podporujúce sociálne zaradenie, vykonávajú tento proces postupne. Aj keď je vízia zachovaná, každá škola je špecifická. Hoci môžu byť postupy rovnaké, každá škola rozvíja proces svojim vlastným jedinečným spôsobom, pričom venuje pozornosť svojim vlastným špecifikám a/alebo potrebám. Nemôže sa preto niečo „skopírovať“ z jednej školy na druhú úplne automaticky.

1.2 Transformačný proces školy

Transformačný proces sa musí začať v škole, ale nikdy sa nekončí... Každý školský rok ponúka novú výzvu na dosiahnutie nových cieľov a uskutočnenie nových nádejí pomocou takých prístupov ku vzdelávaniu, ktoré sú založené na výnimočnosti a rovnosti každého dieťaťa/žiaka, rodiča, učiteľa. Učiaci sa komunita je taká, v ktorej všetci členovia prichádzajú s novými nápadmi a prijímajú zodpovednosť za fungovanie celej školy ako svojej dobre fungujúcej organizácie. Úlohou lídrov v komunite je *zmeniť ciele školy tak, aby škola bola pre všetkých*. V podnikaní sa konkurencia na trhu zmenila z individuálnej konkurencie 19. storočia na skupinovú spoluprácu 21. storočia. To znamená, že všetci pracovníci – od upratovačky až po riaditeľku školského obvodu – musia cítiť, že ich postrehy a námety sú cenné a brané do úvahy. Okrem toho rodičia a deti/žiaci musia byť vnímaní ako účastníci života školy, nielen ako príjemcovia istej služby, ktorú nazývame vzdelávanie (Rosinský 2023).

1.2.1 Škola a jej komunita musí mať víziu a sen

Snívanie je krásne. Každá zmena v histórii sa udiala ako výsledok niečieho sna. Freire (1997, s. 34) povedal, že „*skutočné vzdelávanie potrebuje technické, vedecké a odborné vzdelávanie spolu so snami a utópiou*“. Transformovaná škola a školské zariadenie je projekt, ktorý stelesňuje nádeje a sny komunity. Rodí sa v škole, kde si každý, vrátane učiteľov, detí/žiacov, rodičov, pedagogických a odborných zamestnancov, administratívnych pracovníkov a tak ďalej, želá zmeniť svoju školu na školu otvorenú pre všetkých. Školu a školské zariadenie, ktoré dokáže vytvoriť prostredie, kde sa každý bude cítiť prijatý. Sen by nemal mať hranice. Zatiaľ čo mnohé projekty začínajú zostavením zoznamu problémov, ktoré treba prekonať, analýzou potrieb, transformácia začína utópiou. Všetci aktéri zmeny snívajú spoločne.

Postupné kroky k transformácii školy

Prvým krokom je zozbieranie snov od detí/žiacov, rodičov, zamestnancov školy a ďalších aktérov. Na zorganizovanie fázy snívania sa vytvorí skupina zodpovedná za túto fázu (najlepšie zo zamestnancov školy, detí/žiacov a ich rodičov a iných lokálnych aktérov) a nájde spôsob, ako zhromaždiť sny – každý za svoju komunitu. Spôsob, akým sa to dosiahne, sa medzi školami bude určite líšiť. Niektoré školy napríklad priamo kontaktovali rodiny svojich detí/žiacov písomne, niektoré vytvorili priestor na osobné stretnutie. V škole, kde je vysoké percento rómskych detí/žiacov, bol ich rodičom napísaný list v rómskom jazyku, ktorý ich pozýval na stretnutie. Kľúčovým faktorom úspechu je *zmena zdrojov*, prostredníctvom ktorých sa zbierajú sny. Niektoré školy zbierali sny priamo na ulici v okolí školy od okoloidúcich, na trhu, v škole alebo pri odovzdaní či vyzdvihnutí detí a podobne. Objavili sa aj prípady, keď školy vytvorili skupiny cez WhatsApp, Messenger alebo iné komunikačné zdroje. V každej škole a v každej obci sú metódy na oslovenie ľudí rôzne, ale cieľ zostáva rovnaký – zozbierať odpovede na otázku: *Akú školu chcú mať pre svoje deti a žiakov?*

V druhom kroku, keď sa sny zozbierajú, tak sa *zverejnia*. Existujú školy, kde sú sny umiestnené na tabuli pri bráne školy alebo na každých dverách triedy ako „triedne sny“. Niektoré školy sa rozhodli vytvoriť POŠTOVÚ SCHRÁNKU SNOV alebo STROM SNOV. Sú školy s mrakmi, z ktorých pršia sny zo stropu, a keď sa sen splní, stane sa hviezdou, ktorá zdobí stenu v SIENI SNOV. Existujú školy, kde majú pred školou VLAK SNOV s rôznofarebnými vagónmi plnými snov a vidia ho všetci okoloidúci.

Ako píše Rosinský (2023), sny sa zvyčajne považujú za unikátne, avšak v priebehu tohto procesu sa zistí, že v skutočnosti majú *rôzni jednotlivci a skupiny v komunite spoločný a základný sen* – každý chce pre svoje deti to najlepšie možné vzdelanie. Tento proces snívania často slúži na naštartovanie prekonávania bariér a konfliktov medzi zamestnancami školy a rodinami, ktoré po prvý raz pochopia, že obe strany majú rovnaké ciele. Napriek rozdielom v spôsoboch komunikácie alebo jazyka sú sny často dosť podobné.

V treťom kroku, keď sa (dočasne) ukončí proces snívania, sa zvolá stretnutie, na ktorom sa zúčastňuje celá komunita zapojená do snívania. Na tomto stretnutí sa dohodne spoločný sen napríklad pod názvom *Akú školu si želáme?* Na stretnutí sa prečítajú sny, ktoré boli zhromaždené v predchádzajúcich dňoch. Prečítajú sa typické, najčastejšie sa opakujúce sny detí/žiacov, rodičov, pedagogických a odborných zamestnancov, administratívy atď. Fáza snov je nevyhnutná na premenu školy. Rovnako dôležité je však prehodnotiť vznikajúce sny, to znamená opakovane prehodnocovať sny, aby sme zhodnotili, ktoré sa splnili a ktoré nie, a potom snívať zas a znova. Je to nekonečný proces, pretože vždy existujú nové ciele, ktoré treba dosiahnuť. Na mnohých základných školách sa fáza snov koná každý rok, aby sa zapojili noví žiaci a ich rodiny.

Vo štvrtom kroku, keď sa zozbierajú všetky sny a utopické predstavy, je čas vytvoriť akčný plán, ako premeniť tieto sny na skutočnosť. V tomto kroku sa prijímajú rozhodnutia o výbere sna na základe toho, čo sa dá dosiahnuť v reálnom čase, a na základe dôležitosti alebo naliehavosti. Každá škola má svoje vlastné podmienky a svoje vlastné finančné a ľudské zdroje. Pred rozhodnutím, čo treba urobiť ako prvé, je potrebné zistiť, aké zdroje má škola k dispozícii. Počas procesu určenia priorít je nevyhnutné zhromaždiť sny všetkých, ktorých sa to týka. Každá

škola je iná a má inú komunitu. Preto je dôležité, aby si škola vybrala svoje priority na základe diskusií, do ktorých sú zapojení všetci členovia komunity. Sny teda nezostávajú len na papieri, ale menia sa na súbor konkrétnych činov, ktoré vedú k úspechu (podľa výskumníkov z Community of Researchers on Excellence for All – CREA 2018).

1.2.2 Konkrétne sny v školách, ktoré ju menia

Podľa Flechu – Soler (2013) v jednej škole bolo snom a prioritou mať knižnicu, v ktorej by si žiaci robili domáce úlohy, keďže žiadna taká knižnica v škole neexistovala. V tomto prípade sa vytvorila zmiešaná pracovná skupina pre knižnicu. Zmiešané pracovné skupiny sa vytvárajú podľa možností a schopností tých, ktorým je téma blízka, majú entuziazmus, chuť niečo zmeniť a dokážu dosiahnuť konkrétny sen. Je vytvorená podľa potrieb, ktoré reagujú na konkrétne oblasti. Zmiešané pracovné skupiny môžu pozostávať z kohokol'iek. Z pedagogických, odborných, nepedagogických zamestnancov, žiakov, príbuzných a členov miestnych združení a všetkých, ktorí dokážu pomôcť plniť sny.

V inej škole v Španielsku (podľa výskumníkov z Community of Researchers on Excellence for All – CREA 2018), do ktorej chodilo viacero národností, mali žiaci sen, aby v škole mali zastúpenie aj svojej kultúry, štátu, odkiaľ pochádzajú, významných osobností svojho etnika. Vytvorila sa pracovná skupina a škola bola zrazu multikultúrnym centrom, kde okrem štátnych symbolov boli aj vlajky či obrázky významných športovcov, umelcov či vedcov každej národnosti zastúpenej v škole. Viaceré tieto žijúce osobnosti potom škola pozývala na diskusie, a tak približovala kultúru iných národov všetkým deťom/žiakom. A to je podstatou – zdôrazniť dôležitosť oslavy a ocenenia rozmanitosti v školskom prostredí. Znamená to vytvárať pre deti/žiacov príležitosti dozvedieť sa o rôznych kultúrach, tradíciách a osobnostiach. Škola by mala organizovať podujatia, workshopy a diskusie, ktoré podporujú kultúrne povedomie a porozumenie. Tieto aktivity môže realizovať pracovná skupina zložená z učiteľov, školského podporného tímu a zástupcov rodičov jednotlivých etník. Dôležité je ale začať.

V jednej z britských škôl bol problém so šikanovaním. Objavil sa sen – škola, kde nie sú žiaci šikanovaní. Vytvorila sa pracovná skupina, ktorá sa dohodla, že okrem pravidelného monitoringu šikanovania je potrebné aktívne vplývať na žiakov tým, že žiaci budú neustále graficky upozorňovaní na potrebu tolerancie, empatie, rešpektovania rôznorodosti a porozumenia. Škola dala vytlačiť vlajky, roll-upy, veľké plagáty, ktoré boli umiestnené po celej škole v jej rôznych častiach a ktoré upozorňovali všetkých (pedagogických a odborných zamestnancov, žiakov, administratívu, rodičov...) na potrebu tolerancie k iným. Podprahovo tak vytvárala prostredie na *sociálne zaradenie* všetkých bez rozdielu.

Obr. 1 Roll up pre zamestnancov školy o potrebe rešpektu voči všetkým žiakom

Vyššie uvedené námety sa stali základným princípom moderných vzdelávacích systémov na celom svete. Cieľom je poskytnúť rovnaké príležitosti všetkým deťom/žiakom bez ohľadu na ich pôvod, schopnosti alebo identitu. Školské prostredie, ktoré podporuje rozmanitosť, empatiu a umožňuje deťom/žiakom uspieť akademicky a sociálne, je záležitosťou nielen pedagogických a odborných zamestnancov alebo vedenia školy, ale všetkých aktérov vzdelávania vrátane detí/žiakov a ich rodičov.

Vytváranie bezpečného školského prostredia je kontinuálne a spoločné úsilie, ktoré si vyžaduje odhodlanie všetkých zainteresovaných strán. Prijatím rozmanitosti, presadzovaním inkluzívnych politík a postupov, podporovaním pozitívnych vzťahov, poskytovaním profesijného rozvoja a zapojením rodín a komunity môžu školy kultivovať prostredie a atmosféru, v ktorej sa každé dieťa/žiak či zamestnanec školy a školského zariadenia cíti oceňovaný, rešpektovaný a podporovaný.

TIP

Viac o premene školy sa môžete dočítať v publikácii Rosinský, R.: *PREMENA ŠKOLY: NÁVOD NA POUŽITIE. Úspešné edukačné stratégie pre každú školu*. Bratislava: RAABE, spol. s r. o, 2023. ISBN 978-80-8140-811-3.

Publikácia Polgáryovej a kol.: *Sprievodca wellbeingom v školskom prostredí*. Bratislava: ŠŠI, 2023 obsahuje informácie o tom, ako zmapovať rôzne situácie v školskom prostredí a pod., možnosti, ako rozvíjať kultúru školy, a zároveň ponúka rôzne aktivity na ich podporu a rozvoj, ako aj online dotazníky pre žiakov a učiteľov.

Dostupné na: <https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2023/04/Publikacia-WELLBeing-2023.pdf>.

2 PODPORA SPOLUPRÁCE A VZÁJOMNEJ INTERAKCIE

Sociálne interakcie a medziľudské vzťahy majú nenahraditeľný význam pre plnohodnotný a šťastný život každého človeka. Deti/žiaci trávia významnú časť svojho života v škole, a preto by malo byť jej prioritou vytvárať také podmienky, aby sa do kolektívu triedy a školy mohlo zaradiť každé dieťa/žiak s dôrazom na jeho talent a silné stránky.

Nástup dieťaťa/žiaka do školy je významným medzníkom v jeho živote. Vstupom do vzdelávacieho prúdu na seba preberá novú rolu žiaka a spolužiaka. Nové roly môžu pre deti/žiacov predstavovať náročnú výzvu v oblasti vytvárania sociálnych vzťahov, a to hlavne pri deťoch/žiakoch, ktorí pred nástupom do školy prichádzali do kontaktu s úzkou skupinou ľudí alebo prevažne s dospelými ľuďmi, čím bol kontakt s rovesníkmi značne obmedzený. Takéto deti/žiaci potrebujú obzvlášť podporiť v sociálnych interakciách, získavať skúsenosti a sociálne zručnosti v novom prostredí.

Deti/žiaci v triede sa od seba navzájom líšia svojimi schopnosťami, zručnosťami, záujmami aj potrebami. Rozmanitosť v kolektíve je prirodzená a mala by byť vnímaná ako príležitosť, nie ako prekážka. Rozdielne potreby žiakov je dôležité využívať v prospech edukačného procesu a ostatných aktivít. Interakcia v kultúrnej, sociálnej, náboženskej, jazykovej či inak rôznorodnej skupine je skvelou príležitosťou k učeniu sa navzájom. Stretávanie sa s inakosťou pomáha deťom/žiakom lepšie porozumieť rôznorodostiam sveta, no zároveň je to príležitosť lepšie porozumieť sebe samému, vlastnej jedinečnosti a hodnote. Inkluzívne zameraná škola podporuje spoluprácu všetkých detí/žiacov na spoločnom zadaní s využitím maximálneho potenciálu každého dieťaťa/žiaka na aktuálnej úrovni vývinu.

2.1 *Príprava detí/žiacov na participáciu v inkluzívnych podmienkach*

Inkluzívne povedomie detí/žiacov je potrebné aktívne a systematicky posilňovať. Edukácia zameraná na sociálnu akceptáciu, podporu vzájomných vzťahov či sociálnych interakcií, prevenciu sociálnej izolácie dieťaťa/žiaka by mala byť zakotvená v školských vzdelávacích programoch či stratégiách školy. Ak deti/žiaci porozumejú výzvam, ktorým čelia rovesníci so zdravotným či sociálnym znevýhodnením, zvýši sa miera ich akceptácie a zároveň môžu aktívne participovať na hľadaní spôsobov, ako eliminovať bariéry, ktoré bránia maximálnej účasti všetkých detí/žiacov na aktivitách počas vyučovania i mimo neho. Je úlohou školy, konkrétnejšie pedagogických a odborných zamestnancov, dostatočne a zrozumiteľne vysvetliť potreby dieťaťa/žiaka so znevýhodnením ostatným spolužiakom a prispieť tak k porozumeniu týmto potrebám a k začleneniu dieťaťa/žiaka so znevýhodnením do triedneho kolektívu.

2.2 Podpora inkluzívneho povedomia

Inkluzívne povedomie a proinkluzívne postoje je vhodné podporiť realizáciou zážitkových aktivít. U detí v predškolskom a mladšom školskom veku sa využívajú rozprávkové príbehy, kde hlavný hrdina má nejakú formu znevýhodnenia. Príkladom je *Rozprávka zo škrupinky* autorky Kšiňanovej (2010), ktorá citlivým spôsobom približuje život so zrakovým postihnutím.

TIP

Na stránkach Nadácie Volkswagen sú bezplatne prístupné krátke audio rozprávky a maľovanky zamerané na podporu inkluzívneho povedomia.

Audio rozprávky sú dostupné na: <https://www.nasainkluzivnaskola.sk/poviedky-pre-vsetky-deti>.

Omaľovánky sú dostupné na: <https://www.nasainkluzivnaskola.sk/omalovanka>.

U starších žiakov majú programy na podporu proinkluzívnych postojov zážitkovú až intervenčnú povahu vzhľadom na častejší výskyt sociálno-patologických javov a potrebu prevencie ich vzniku. Postoje a vzájomnú akceptáciu je možné pozitívne ovplyvňovať prostredníctvom umenia, predovšetkým filmu, kde vystupujú v rolách jedincov so znevýhodnením či postihnutím známe herecké osobnosti (Andreánská a kol., In: Bizová2021).

2.3 Deti/žiaci v riziku

V každom triednom kolektíve sa nachádzajú deti/žiaci, ktorí z rôznych dôvodov potrebujú viac podpory. Sú to napríklad (Braun a kol. 2014):

- Dieťa/žiak výrazne starší ako zvyšok skupiny
- Žiak s horším prospechom
- Žiak opakujúci ročník
- Dieťa/žiak so zdravotným znevýhodnením
- Dieťa/žiak s nadaním
- Dieťa/žiak z iného etnika či iného socio-kultúrneho prostredia
- Dieťa/žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia
- Dieťa/žiak s odlišným materinským jazykom
- Dieťa/žiak z cudziny

Vedeli ste, že?

U dieťaťa, ktoré je z akýchkoľvek dôvodov spoločensky odmietané, je dva až osemkrát vyššia pravdepodobnosť, že nedokončí strednú školu (Shapiro 2014).

Rozvoj sociálnych kompetencií a medziľudských vzťahov, budovanie dôvery v triede, vytváranie bezpečného priestoru a spoločné riešenie problémov sú hlavnými stratégiami, ktorými môžu škola a jej zamestnanci prispieť k podpore spolupráce a pozitívnym interakciám naprieč triedami i celou školskou komunitou.

Metodický materiál obsahujúci sériu desiatich na seba nadväzujúcich tematických triednických hodín zameraných na podporu etického správania a hodnotového vzdelávania je dostupný na: https://www.statpedu.sk/files/sk/metodicky-portal/aktuality/metodika_spu-nzk_ako-viest-svoju-triedu-k-ferovosti_final.pdf.

2.4 Šikanovanie

Šikanovanie je zámerná a cieľavedomá snaha získať psychologickú, spoločenskú alebo hmotnú výhodu nad iným človekom prostredníctvom fyzického či psychického ubližovania, hrozieb, manipulácie, výsmechu a zastrašovania. Šikanovanie môže prebiehať priamo v priestoroch školy, ale aj mimo nej, a dotýka sa detí/žiacov každého veku. V dnešnej dobe je stále rozšírenejšou formou šikanovanie v online priestore – kyberšikanovanie. Šikanovanie často zostáva dlho skryté. Už pri malej intenzite šikanovania môže u jeho obetí dochádzať k závažným psychickým traumám s dlhodobými následkami.

Šikanovanie sa môže objaviť v každej sociálnej skupine, a škola nie je výnimkou. Smerodajným teda nie je výskyt či jeho početnosť, ale spôsob, ako škola k problému pristúpi. Celoškolská stratégia a systémové opatrenia sú dôležitým predpokladom k účinnému vyrovnaniu sa so šikanovaním a mali by zahŕňať:

- Jasne vymedzený spôsob, akým možno oznámiť šikanovanie, a otvorená podpora detí/žiacov k využívaniu tejto možnosti – logistika prijímania podnetov (kontaktná e-mailová adresa, schránka v priestoroch školy, kontaktná osoba).
- Schválené pravidlá správania vypracované v spolupráci s deťmi/žiakmi, ktoré budú deťom/žiakom aj dôkladne vysvetlené. Je vhodné, aby mala každá trieda vlastné pravidlá spracované prostredníctvom plagátu, podpísané všetkými deťmi/žiakmi a viditeľne zverejnené v priestoroch triedy.
- Účinný systém poradenstva obetiam i agresorom v spolupráci s vychovávateľmi, odbornými zamestnancami i zariadeniami poradenstva a prevencie.
- Efektívne zabezpečenie kritických miest, zvýšený dohľad a monitorovanie.
- Zapojenie všetkých zamestnancov školy – pedagogických, nepedagogických i odborných – od návrhov po zavádzanie opatrení.
- Spolupráca so zástupcami z radov žiakov, ktorí upozornia na výskyt a povahu šikanovania a participujú pri navrhovaní opatrení.

- Dôkladné zaznamenanie a prešetrenie všetkých prípadov šikanovania.
- V prípade sankcií je potrebné zvoliť také opatrenia, ktoré budú nástrojom na odrádzanie od opakovania zlého správania. Pozitívny trest, ktorý je vhodne cielený a zodpovedá úrovni priestupku, môže byť skvelým nástrojom na jeho potlačenie.
- Zapojenie rodičov obete i agresora (spolupodieľanie sa na riešení situácie).

Školská stratégia zameraná na prevenciu a elimináciu šikanovania by mala byť pravidelne revidovaná a upravovaná v závislosti od aktuálnych potrieb školy a aktuálneho zloženia žiakov.

Viac informácií a praktických tipov nájdete v príručke *Prevencia a riešenie šikanovania – sprievodca pre školské prostredie* dostupnej na:

<https://www.minedu.sk/data/att/24745.pdf?fbclid=IwAR2knbWqUmR3McWvcXAvyQoNBszyZJt5PXQVKveGx9ZMu7w1I004oRKXC3U>.

TIP

Vhodnou stratégiou k prevencii vzniku šikanovania je poskytovať deťom/žiakom príležitosti k hre a spolupráci vo vekovo heterogénnych skupinách. Deti sa prirodzene učia viac od iných rôzne starých detí než od dospelých. Deti sú si vzájomne bližšie vekom, myslením, skúsenosťou. Pri hre a interakciách rôzne starých detí/žiakov profitujú mladší aj starší. Mladší preberajú od starších ich vedomosti, zručnosti aj modely správania. Starší odovzdaním svojich znalostí a zručností nadobúdajú istotu a tiež sa učia vnímať potreby mladších. Logickým dôsledkom vekovo heterogénnych skupín je menšia pravdepodobnosť vzniku šikanovania. Pokiaľ sú staršie deti zvyknuté na hru s mladšími, lepšie porozumejú tomu, že mladšie deti mnoho vecí ešte nedokážu zvládnuť. Starší tak nemajú potrebu sa nad mladšími vyvyšovať.

TIP

Na vojnu na Ukrajine a situáciu, ktorá vznikla príchodom detí odídencom na slovenské školy, reagoval aj projekt *Podpora odídencom z Ukrajiny vo vzdelávaní* uskutočnením a následným zverejnením webinára pre pedagogických a odborných zamestnancov základných a stredných škôl na tému *Prevencia šikanovania a iných foriem násillia v multikultúrnom prostredí*. Odborné podujatie bolo zamerané na pochopenie odlišných kultúr, viacjazyčného prostredia, identifikáciu signálov smerujúcich k zvyšovaniu napätia v triede prostredníctvom praktických nástrojov predbežného monitorovania. Predstavené aktivity môžu byť nápomocné pri zmierňovaní nedorozumení a zároveň môžu obohatiť triedu, v ktorej sa nachádzajú žiaci z rôznych kultúr.

Záznam z webinára je dostupný na: https://youtu.be/uHwA_d88bbY.

Zdroj: YouTube NIVAM.

2.5 Nástroje na vytvorenie bezpečného prostredia

2.5.1 Mapovanie bezpečnosti

Atmosféra, ktorá vládne v škole, má priamy vplyv na výchovu a vzdelávanie, procesy učenia sa detí/žiacov, ovplyvňuje sociálne vzťahy, emócie, výsledky a celkovú úspešnosť. Emocionálne bezpečie je dôležitým pilierom budovania duševnej pohody a základným predpokladom učenia (sa). Dôležitým predpokladom na budovanie bezpečného prostredia je dôsledná pedagogická diagnostika a mapovanie aktuálnej situácie v kolektíve.

Aktivita: Mapa bezpečia a schránka dôvery¹

Cieľom aktivity je zistiť, ako bezpečne sa deti/žiaci v škole cítia.

Postup:

Deti/žiaci na základe inštrukcie určujú miesta v škole, kde sa cítia príjemne a bezpečne (vyberie sa 5 a viac miest: trieda, chodba, školský klub/spoločenská miestnosť, šatne, školská jedáleň, toaleta, školský dvor...).

Deti/žiaci týmto miestam pridelujú body (pri mladších deťoch/žiakoch je vhodné využiť fyzické predmety, napríklad guľôčky).

Výsledky sa vyhodnotia, diskutuje sa o tom, aké emócie sa viažu ku konkrétnemu miestu alebo aké ohrozenie vnímajú v prípade miest s nízkym alebo žiadnym počtom bodov (guľôčok). V prípade potreby sa robia opatrenia na zlepšenie prostredia.

Alternatívna aktivita (vhodná skôr pre školákov) je nakresliť schematický plán školy (pre mladších žiakov do predtlačenej mapy). Žiaci do mapky alebo do svojho nákresu dvoma rôznymi farbičkami alebo nálepkami označia miesta, ktoré vnímajú ako bezpečné, a miesta, kde sa bezpečne necítia. Úloha je anonymná, žiaci nemusia s ostatnými zdieľať svoje obrázky. Po dokončení aktivity sa diskutuje. Žiaci navrhujú, čo by sa mohlo/malo spraviť, aby škola bola bezpečnejším miestom. Návrhy môžu slúžiť ako podklad na reálne zmeny v školskom prostredí. Keď sa žiaci necítia v školskom prostredí bezpečne, majú možnosť anonymne sa vyjadriť, napísať odkaz do schránky dôvery zriadenej v škole. Ideálne je, keď schránka dôvery nie je umiestnená pri zborovni alebo riaditeľni školy, je riadne označená a žiaci vedia, kde sa nachádza. Dôležité je tiež oboznámiť žiakov s pravidlami, napríklad – ktorý deň v týždni je schránka vyberaná.

2.5.2 Metóda komunitného/ranného kruhu

Zaradenie tejto metódy napomáha vytvárať v kolektíve pocit súdržnosti a spolunáležitosti a prispieva tiež k osobnostnému rozvoju detí/žiacov. Prostredníctvom tejto metódy sa

¹ Zdroj: <https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2023/04/Publikacia-WELLBeing-2023.pdf>

deti/žiaci učia mnohým zručnostiam – sociálnym i komunikačným. Učia sa aktívne počúvať, formulovať vlastné názory a zároveň rešpektovať názory druhých, trpezlivo počkať, kým prídu na rad, učia sa vystupovať pred rovesníkmi.

Komunitný kruh má svoje pravidlá. Deti/žiaci si posadajú do kruhu a postupne odpovedajú na otázku, ktorú položí učiteľ. Po dohode, ktorým smerom budú deti v kruhu odpovedať, podáva učiteľ dieťaťu/žiakovi vopred dohodnutý predmet (guma, kamienok, kocka zo stavebnice a pod.), čím je žiak vyzvaný k odpovedi. Dieťa/žiak prispeje vlastným názorom, postojom či skúsenosťou, ale má tiež možnosť neodpovedať a posunúť predmet spolužiakovi sediacemu vedľa. Rozpráva vždy len ten, kto má v ruke dohodnutý predmet, ostatní počúvajú. V prípade, že z pozície učiteľa je nutné zasiahnuť, je potrebné predmet si vyžiadať a až potom rozprávať. Je to signál, že pravidlá platia pre všetkých. V prípade, že sa dieťa/žiak rozhodne neprispieť odpoveďou, je dôležité toto rozhodnutie rešpektovať. Učiteľ tým prispieva k vytváraniu pocitu bezpečia. Všetky výpovede detí sú rovnako dôležité. Žiadnu z nich nie je vhodné zosmiešňovať, hodnotiť či spochybňovať. Dôležitým pravidlom komunitného kruhu je dodržať diskretnosť. To, čo odznie v rámci odpovedí, by sa nemalo šíriť ďalej. V prípade, že v komunitnom kruhu odznie informácia, ktorú treba preveriť alebo ohlásiť (napríklad násilie v rodine), je potrebné upovedomiť o tom a o ďalších krokoch dieťa/žiaka, ktorého sa informácia týka.

Komunitný kruh je vhodné realizovať v pravidelných intervaloch (napríklad každý pondelok). Osobitnú pozornosť je potrebné venovať príprave otázok, kde je základným pravidlom formulácia otázky v 3. osobe jednotného čísla, prípadne v 1. osobe množného čísla. Pri zavádzaní komunitného kruhu je vhodné formulovať pozitívne otázky. Napríklad *Čo nás robí šťastnými?*

Po vybudovaní dôvery v rámci skupiny je možné zamerať sa aj na otázky týkajúce sa problematickejších tém, motívov určitého správania a podobne. Otázky je potrebné formulovať s ohľadom na špecifiká konkrétnej skupiny (napríklad pri mladších deťoch/žiakoch voliť vhodné jazykové prostriedky a pod.). Aj učiteľ môže na zadanú otázku odpovedať, je vhodnejšie, ak odpovie ako posledný, čím neovplyvní ostatné výpovede, a zároveň môže vhodne doplniť nevy povedané či ponúknuť iný pohľad na problematiku (Nováčková, Nevolová 2023).

2.5.3 Vytváranie spoločných pravidiel

Pravidlá sprevádzajú človeka po celý život. Upravujú spolunažívanie v skupine, prispievajú k vytváraniu bezpečia a stability. Dodržiavanie pravidiel je vhodné podporiť tým, že ich budú deti/žiaci spoluvytvárať vzhľadom na to, že sa ich bytostne dotýkajú. Pri vytváraní pravidiel je, samozrejme, potrebné brať do úvahy schopnosti detí a ich vývinovú úroveň.

Učiteľ položí jednoduchú otázku: *Ako by sme sa mali k sebe správať, aby sa nám spolu v triede dobre pracovalo a nažívalo?* Zo zápisom odpovedí môže pomôcť učiteľ. V prvom kroku je cieľom zapísať čo najviac výpovedí. Negatívne odpovede preformuluje skupina s učiteľovou pomocou na pozitívne. (Napríklad: z vety *Na schodisku sa nepredbiehame* na vetu *Na schodisku ideme v rade za sebou*.) Cieľom je formulovať pravidlá pozitívne, skupina formuluje žiaduce správanie. Pravidlá sú následne umiestnené na viditeľnom mieste v triede a deti/žiaci ich môžu spečatiť

svojím podpisom alebo odtlačkom prsta. Učiteľ si dodržiavanie pravidiel priebežne všíma a oceňuje ich, posmeľuje k tomu aj svojich žiakov.

Vzhľadom na to, že rodičia by mali byť súčasťou tvorby pravidiel, viac sa o ich spoločnom vytváraní dočítate v kapitole 6 Zapojenie rodičov.

2.5.4 Rovesnícka podpora

Cieľom tejto podpory je zlepšenie rovesníckych vzťahov medzi deťmi/žiakmi a celkové zlepšenie klímy v školskom prostredí. Deti/žiaci sa učia riešiť problémy medzi sebou, pod dohľadom pedagóga (prípadne inej zodpovednej osoby – supervízora rovesníckej podpory, ktorého môže určiť škola). Tento prístup je ojedinelý v tom, že sú to samotní žiaci konkrétnej školy, kto pomenováva problém (šikanovanie, vzťahy v triede, vzťahy so staršími žiakmi, nedisciplinovanosť žiakov cez prestávky či v jedálni a pod.) z vlastnej perspektívy. Sami žiaci sa zamýšľajú nad možnými riešeniami problémových situácií a zároveň sa učia rozlišovať, ktoré problémy vedia vyriešiť sami a kedy je potrebné obrátiť sa na supervízora či vyhľadať odbornú pomoc (napríklad Linka dôvery). Každá škola si modifikuje programy rovesníckej podpory podľa vlastných požiadaviek a potrieb.

2.5.5 Storytelling

Metóda vzdelávania prostredníctvom príbehov, ktorá je vhodná pre všetkých žiakov. Rozprávanie príbehov je jedinečný spôsob, ktorý dodáva zmysel našej skúsenosti a prostredníctvom ktorého si vytvárame svoju vlastnú identitu. Príbehy v sebe nesú silný edukačný aspekt využiteľný v rôznych oblastiach. Učiteľ prostredníctvom príbehov nielen v rámci rôznych vyučovacích predmetov vzdeláva, ale aj vychováva, čím vedie deti/žiacov aj k vnímavosti svojho okolia.

Prostredníctvom vhodne zvolených príbehov učiteľ žiakom pomáha lepšie porozumieť prekážkam a inakosti ľudí na okraji spoločnosti a prehľbuje ich záujem o zraniteľných ľudí vo svojej škole i komunite mimo nej. Príbehy ľudí so zdravotným znevýhodnením, zo sociálne znevýhodneného prostredia a podobne žiakom pomáhajú pochopiť ich fungovanie v spoločnosti. Práca s príbehmi je práca s hodnotami žiakov a silným motivačným prvkom k prosociálnemu správaniu a prijatiu určitej osobnej zodpovednosti za kvalitu života ľudí v spoločnosti, ktorej sú súčasťou.

Praktické príklady využitia storytellingu na rôznych vyučovacích predmetoch pokrývajúce viaceré témy, ako je život so zdravotným znevýhodnením, chorobou, šikanovanie a kyberšikanovanie, chudoba, adopcia a podobne, sú dostupné na: <http://eduma.sk/download/5315/>.

3 ZOHĽADŇOVANIE ŠPECIFICKÝCH POTRIEB VO VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ

Základom inklúzie je, aby každé dieťa v triede dokázalo profitovať z vyučovacieho procesu, preto začleňovanie inkluzívnych programov do výučby by malo byť jedným z najdôležitejších prístupov vo všetkých oblastiach života školy. Vďaka používaniu rôznych učebných metód a stratégií je možné využívať rozmanité učebné štýly žiakov. Zároveň rešpektovanie kultúrnych odlišností, poznanie rodinného, sociálneho, zdravotného zázemia všetkých detí/žiakov v triede pomáha pedagogickým a odborným zamestnancom školy na ne pružne reagovať pri zohľadňovaní špecifík výchovno-vzdelávacích potrieb a prípadnom nastavení a praktickom využívaní individuálneho vzdelávacieho programu.

Už aj na slovenských školách je možné stretnúť sa s jasne identifikovateľnými špecifickými prekážkami v učení, a to najmä v dôsledku odlišného materinského jazyka niektorých detí/žiakov alebo nedostatočnej znalosti vyučovacieho jazyka školy. Preto je nevyhnutné reagovať aj na ďalšie výzvy a potreby žiakov s odlišnou kultúrnou tradíciou, náboženstvom, sexuálnou orientáciou, prípadne zdravotným znevýhodnením. Rozdielna môže byť tiež vedomostná úroveň žiakov prichádzajúcich na Slovensko z rôznych krajín, ktorá je zapríčinená rôznymi obsahmi vzdelávania, čo ale nemusí vypovedať o potenciáli v ich vzdelávaní.

3.1 *Deti/žiaci chorí a zdravotne oslabení*

Krátkodobá, ale najmä dlhodobá absencia v škole môže viac či menej ovplyvniť opätovné sociálne zaradenie dieťaťa/žiaka do triedneho kolektívu. Dlhé obdobia neprítomnosti môžu často viesť k pocitom izolácie a odlúčenia od spolužiakov. Pre všetkých pedagogických a odborných zamestnancov alebo aj spolužiakov je spoločnou úlohou vytvoriť také prostredie, ktoré dieťa/žiaka srdečne privíta späť a podporí tak jeho opätovné začlenenie sa do kolektívu. Je preto nevyhnutné, aby sa postupným budovaním inkluzívnej kultúry zvýšila *citlivosť školskej komunity*. Informovanie celej školskej komunity o situácii dieťaťa/žiaka je potrebné na podporu empatie a vzájomného porozumenia. Vytvorením vnímavej a inkluzívnej atmosféry môže každý aktér vzdelávania zohrávať úlohu pri vytváraní pocitu, že si dieťa/žiaka váži a akceptuje ho. Pred začlenením takéhoto dieťaťa/žiaka späť do kolektívu je nevyhnutná intenzívna spolupráca a komunikácia s rodičom dieťaťa/žiaka o jeho aktuálnom zdravotnom, psychickom a emocionálnom stave.

TIP

V rámci prevencie je rovnako dôležité s rodičmi komunikovať aj počas izolácie, prípadne motivovať spolužiakov k návštevám izolovaného dieťaťa/žiaka (ak je to možné). Takisto je potrebné povzbudzovať rovesníkov/spolužiakov, aby sa aktívne podieľali na tvorbe pozitívnej klímy a prostredia vhodného pre návrat spolužiaka. Je dôležité zamerať sa na empatiu a vyjadrenie súcitu najmä pripomenutím informácií o záujmoch, koničkoch a obľúbených činnostiach dieťaťa/žiaka. V takýchto prípadoch sa realizujú diskusie v malých skupinách alebo sa riešia malé triedne projekty, v ktorých môžu deti/žiaci vyjadriť svoju podporu a zároveň porozumenie návratu dieťaťa/žiaka, čím sa dokážu na návrat spolužiaka emocionálne pripraviť.

Tiež je vhodné prideliť vracajúcemu sa žiakovi dočasnú *buddyho*. Takýto kamarát môže žiakovi pomôcť zoznámiť sa so všetkými zmenami, ktoré v škole počas jeho neprítomnosti mohli nastať, pomôcť mu doučiť sa zameškané učivo. Toto spojenie môže pomôcť zmierniť úzkosť žiaka a vytvoriť aj pocit spolupatričnosti.

Aby sa u dieťaťa/žiaka izolovaného od triedneho kolektívu vytvoril pocit spolupatričnosti, je potrebné postupne (v súlade s potrebami a možnosťami dieťaťa/žiaka) zvýšiť sociálne interakcie medzi rovesníkmi. V prípade, že dieťa/žiak cíti obavy zo začlenenia, je nevyhnutné s ním otvorene komunikovať, konzultovať napr. so školským psychológom a dieťa/žiaka začleňovať postupne a rešpektovať jeho potreby. Nie každý je hneď pripravený na „intenzívne“ začlenenie sa. Vhodné formy sú: skupinová práca, tímové projekty alebo kooperatívne vzdelávacie aktivity, ktoré umožňujú spoluprácu a sociálne začlenenie. Odporúča sa aj organizovať mimoškolské aktivity, ktoré sú v súlade so záujmami detí/žiacov a poskytujú im rôzne príležitosti na vytváranie spojení a priateľstiev mimo triedy.

V prípade, ak je žiak fyzicky indisponovaný (napr. má nohu v sadre, je na vozíku a pod.), je potrebné upraviť aj fyzické prostredie a odstrániť prekážky, ktoré by mu mohli brániť v aktívnej účasti vo výchove a vzdelávaní. Fyzické prostredie môže výrazne ovplyvniť sociálne prežívanie dieťaťa/žiaka. Je preto vhodné vykonať také úpravy, aby vyhovovali jeho špecifickým potrebám. Môže ísť o poskytnutie ergonomického sedenia, zabezpečenie dostupnosti miestností, priestorov školy alebo vytvorenie tichých priestorov na oddych a podobne. Toto podporné opatrenie si vyžaduje vzájomnú spoluprácu všetkých zainteresovaných aktérov na vytvorenie inkluzívnej a podpornej atmosféry, ktorá prispieva k pohode každého dieťaťa/žiaka.

Aby sa zabezpečil hladký prechod z domáceho (alebo nemocničného) prostredia do prostredia školy či školského zariadenia, je potrebné pravidelne vyhodnocovať vzdelávací pokrok a emocionálnu pohodu vracajúceho sa dieťaťa/žiaka. Realizáciou pedagogickej a orientačnej diagnostiky sa môže monitorovať jeho sociálne zaradenie, riešiť akékoľvek problémy a podľa potreby poskytovať adekvátnu podporu. Toto spoločné úsilie pomôže identifikovať oblasti, ktoré si vyžadujú dodatočnú pozornosť, čo umožní včasné zásahy na podporu začlenenia dieťaťa/žiaka.

3.2 Dieťa/žiak so zdravotným znevýhodnením

Deti/žiaci so zdravotným znevýhodnením sú často vylúčení z uspokojivých príležitostí na vzdelávanie, pretože nemajú vytvorené podmienky na využívanie bežných vyučovacích postupov alebo sú vzdelávaní v špeciálnom vzdelávacom prostredí v bežnej škole.

Prichádzajú tak o rôzne vzdelávacie príležitosti, čo sa môže odzrkadľovať na kvalite ich vzdelávania. Sú tiež ochudobnení o interakciu s rovesníkmi, ktorá je nevyhnutným predpokladom na ich začlenenie do kolektívu počas školskej dochádzky, ale aj po jej ukončení.

Je samozrejmé, že potreba vytvárania inkluzívneho prostredia v škole nie je viazaná iba na začlenenie detí/žiacov so zdravotným znevýhodnením. Pri tejto skupine sa však vyskytuje niekoľko špecifík, ktoré je potrebné pri začlenení brať do úvahy, a reaguje na ne aj *Katalóg podporných opatrení*. Ide napr. o zabezpečenie osobitných foriem komunikácie pre dieťa/žiaka so zdravotným postihnutím (posunkový jazyk, Braillovo písmo, augmentatívna a alternatívna komunikácia), zabezpečenie kompenzačných pomôcok a iné.

Dohovor OSN (2010) o právach osôb so zdravotným postihnutím hovorí (v súlade so spomínanými odporúčaniami k sociálnemu zaradeniu), že zdravotné znevýhodnenie je „vyvíjajúci sa pojem a ide o výsledok vzájomného pôsobenia medzi osobami so zhoršeným zdravím a medzi bariérami v postojoch a v prostredí, ktoré im bránia plne a účinne sa zúčastňovať na živote spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými“.

Dôležité je preto zamerať sa na:

- primerané úpravy v súlade s jedinečnými potrebami detí/žiacov so zdravotným znevýhodnením;
- vytváranie vhodných podmienok vďaka individualizácii vzdelávacích plánov pre deti/žiacov so zdravotným znevýhodnením;
- poskytovanie vzdelávania v takých jazykoch, spôsoboch a prostriedkoch komunikácie, ktoré sú najvhodnejšie pre príslušné zdravotné postihnutie, a to v prostredí, ktoré maximalizuje vzdelanostný, sociálny a osobnostný rozvoj;
- zohľadňovanie heterogenity a variability dôsledkov v rámci rôznych postihnutí a potenciálu dieťaťa/žiaka pri napredovaní na základe individuálnych schopností;
- príprava triednych kolektívov na prijatie detí/žiacov so zdravotným znevýhodnením (inkluzívna kultúra, tolerancia, resp. minimalizácia diskriminácie, bezbariérový prístup v škole, v triede);
- poznanie špecifík jednotlivých zdravotných znevýhodnení, ale tiež výhod plynúcich zo spoločného vzdelávania s deťmi/žiakmi bez zdravotného znevýhodnenia;
- budovanie partnerských vzťahov s rodinami, rodičmi detí/žiacov so zdravotným znevýhodnením;
- spolupráca/komunikácia s odbornými a zdravotníckymi zamestnancami, ktorí s dieťaťom/žiakom so zdravotným znevýhodnením pravidelne pracujú;

- rešpektovanie a zohľadňovanie špecifík vyplývajúcich zo zdravotného stavu dieťaťa/žiaka (unaviteľnosť, náladovosť, nervozita, frustrácia, obavy, strach...);
- zamerať sa aj na psychický a emocionálny stav dieťaťa/žiaka a uprednostnenie intervencie zameranej na navodenie priaznivého psychického stavu pred priamou vzdelávacou činnosťou;
- začlenenie detí/žiakov so zdravotným znevýhodnením do voľnočasových aktivít (spoločná socializácia);
- pôsobenie zdravotníckeho pracovníka tam, kde si to vyžaduje situácia a zákon to umožňuje;
- opatrnosť pri preceňovaní diagnostikovania, ktoré len môže potvrdzovať predstavu dvoch homogénnych skupín (deti bez zdravotného znevýhodnenia a deti s nejakým zdravotným znevýhodnením alebo poruchou);
- pedagogický asistent, špeciálny pedagóg a školský špeciálny pedagóg, ktorí sa väčšinu času venujú len dieťaťu/žiakovi s diagnózou, môžu posilňovať vyčleňovanie dieťaťa z rovesníckej skupiny a prispievať k jeho stigmatizácii.

U Drdulovej (2014) a Matiaška (2014) sa dá identifikovať niekoľko prínosov a výhod inklúzie detí/žiakov so zdravotným znevýhodnením, z ktorých čerpajú všetky zúčastnené strany:

- otváranie obzorov a možností, získavanie nových skúseností, nadväzovanie nových vzťahov;
- možnosť spolupráce v rôznorodej skupine;
- spoločné vzdelávanie prináša úžitok ako deťom/žiakom so zdravotným znevýhodnením, tak aj deťom/žiakom bez zdravotného znevýhodnenia a zároveň aj pedagogickým a odborným zamestnancom v škole;
- hľadanie kreatívnych riešení v netradičných situáciách, ktoré môžu nastať pri interakcii s deťmi/žiakmi so zdravotným znevýhodnením;
- búranie sociálnych bariér a predchádzanie stigmatizácii u detí/žiakov so zdravotným znevýhodnením, uvedomenie si zraniteľnosti;
- prinášanie citlivejšieho prístupu k skupinám ohrozeným potenciálnym vylúčením.

Vedeli ste, že?

Prízvukovanie odlišností či rozdielov zo strany pedagóga vedie k odmietaniu detí/žiakov so zdravotným znevýhodnením či špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a môže sa prejavovať negatívnymi postojmi detí/žiakov voči znevýhodnenému spolužiakovi.

Viac sa dozviete na:

Ukážka diferencovaného vyučovania. In: *Od integrácie k inklúzii* (VÚDPaP, 2018).
Dostupné na: <https://www.minedu.sk/data/att/14615.pdf>.

Využitie rozvíjajúcich aktivít pri edukácii žiaka s viacnásobným postihnutím v špeciálnej základnej škole (VÚDPAP, 2022). Dostupné na: [https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/08/Využitie-rozvíjajúcich-aktivít-pri-edukácii-žiaka-s-viacnásobným-postihnutím-v-specialnej-základnej-skole.pdf](https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/08/Využitie-rozvijajucich-aktivit-pri-edukacii-ziaka-s-viacnasobnym-postihnutim-v-specialnej-zakladnej-skole.pdf).

Dieťa s viacnásobným postihnutím – využitie augmentatívnej alternatívnej komunikácie (AAK) v logopedickej praxi (VÚDPAP, 2022). Dostupné na: [https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/08/Dieta-s-viacnásobným-postihnutím-%E2%80%93využitie-augmentatívnej-alternatívnej-komunikácie-AAK-v-logopedickej-praxi.pdf](https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/08/Dieta-s-viacnasobnym-postihnutim-%E2%80%93vyuzitie-augmentativnej-alternativnej-komunikacie-AAK-v-logopedickej-praxi.pdf).

TIP

Pri práci s triednym kolektívom ešte pred prijatím dieťaťa so zdravotným znevýhodnením je možné využiť zážitkové čítanie s použitím audiovizuálnych pomôcok, napr. knižnú a animovanú sériu *Mimi a Líza* o dvoch kamarátkach – nevidiacej Mimi a vidiacej Líze, ktoré na spoločných výpravách do fantázie zisťujú, že náš svet sa dá vidieť rôznymi spôsobmi.

Dostupné na: <http://www.mimializa.sk/sk/?lang=sk> a na <https://www.rtvs.sk/televizia/archiv/2448/173053#3>.

3.3 Kultúrne odlišnosti

Odlišné vzory správania detí/žiakov prichádzajúcich z iných kultúr sa prejavujú vo viacerých rovinách, či už v oblasti hodnôt a postojov, v oblasti sociálneho života, v spôsobe obliekania, alebo v stravovacích návykoch. Snahou o pochopenie týchto odlišností, reflexiou rozmanitosti je možné predísť riziku, že zamestnanci školy alebo kolektív triedy bude takéto správanie považovať za nevhodné. Rozdiely je možné nájsť aj v zdanlivo triviálnych záležitostiach, ktoré sa môžu javiť ako samozrejmé. Netreba zabúdať na to, že tak ako sa niektoré prejavy detí/žiakov cudzincov môžu javiť zvlášť, platí to aj opačne, a teda prejavy spolužiakov a učiteľov môžu byť nepochopiteľné pre deti/žiakov cudzincov. Nie v každej krajine je bežné, že žiaci si nosia do školy desiatu, rodičia ospravedlňujú absenciu svojho dieťaťa cez Edupage alebo kontrolujú vypracovanie domácich úloh, keďže veľakrát sami z dôvodu rečovej bariéry zadaniu alebo úlohe nerozumejú. Hlavne v prvých mesiacoch po príchode do novej krajiny je bežné, že deti cudzincov alebo deti utečencov či odídenecov prežívajú tzv. kultúrny šok, ktorý sa prejavuje najrôznejšími spôsobmi – odmietanie komunikácie a spolupráce, uzavretosť, vzdor, úzkostné správanie, agresivita alebo aj vyššia miera absencií v škole.

3.3.1 Generačná chudoba

Jednou z výziev týkajúcich sa kultúrnych odlišností, na ktoré je potrebné reagovať, je kultúra chudoby alebo generačná chudoba. Tieto pojmy spolu s pojmom sociálne znevýhodnené prostredie sú u nás často spájané najmä s marginalizovanou rómskou komunitou.

I keď chudoba nemá etnický charakter, vylúčené komunity sa často stávajú miestom, kde je chudoba nedobrovoľne koncentrovaná a kruh generačnej chudoby sa na takomto mieste ťažko prerušuje. Práve kontakt s odlišnými sociálnymi vrstvami, ktorý prebieha v škole, školských zariadeniach, ale aj pri mimoškolských aktivitách, je spôsob, ako nabúravať homogenitu týchto sociálnych skupín.

Výskum UNICEF (2007), ktorý prebiehal vo viacerých krajinách EÚ, preukázal, že deti, ktoré vyrastali v chudobe:

- sú viac zraniteľné;
- majú oslabené zdravie;
- objavujú sa u nich poruchy správania a ťažkosti v učení;
- majú vyššiu pravdepodobnosť predčasného tehotenstva;
- majú nižšie aspirácie;
- dosahujú vyššiu mieru nezamestnanosti a závislosti od sociálnej pomoci.

(Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries (2007). UNICEF: Innocenti research centre. Florence. Dostupné na: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_eng.pdf)

Laurincová a Mydliarová (2022) konštatujú, že je potrebné dosiahnuť komplexnejšie porozumenie konceptom viacjazyčnosti v súvislosti s dosahom generačnej chudoby, ktoré pre deti/žiacov z marginalizovaných rómskych komunít, resp. zo sociálneho znevýhodneného prostredia bývajú bariérou v procese ich vzdelávania aj začlenenia na úrovni triedy a školy. Naratív v spoločnosti a v danej škole (tzn. kultúra školy) o žiakoch z marginalizovaných rómskych komunít či zo sociálne znevýhodneného prostredia môže značne vplývať na vypovedané i nevypovedané presvedčenia, následné postoje a správanie týmto deťom/žiakom. Zmysluplná interakcia medzi pedagogickými zamestnancami, členmi školského podporného tímu a dieťaťom/žiakom musí byť postavená na rešpekte, porozumení a ochote budovať vzájomné vzťahy. Cieľom je podnietiť rodinu/zákonných zástupcov, odborných a pedagogických zamestnancov k spolupráci pri snahe dosiahnuť synergický efekt v koordinovaných intervenciách, ktoré sa zameriavajú na stimuláciu v ranom detstve (pozri projekt *Omamy* nižšie v texte), v predprimárnom veku, nie iba na kompenzáciu v školskom veku, a zároveň sú nastavené tak, aby zohľadňovali potreby dieťaťa/žiaka a možnosti rodiny.

Práca s deťmi z vylúčených komunít alebo z prostredia generačnej chudoby predstavuje zvýšenú záťaž z dôvodu viacerých deficitov, ako napríklad rizikové správanie či reakcie spôsobené toxickým stresom. Je preto potrebné zabezpečiť pre pedagogických a odborných zamestnancov praktické tréningy nielen na nastavenie očakávaní a vhodného zvoleného individuálneho prístupu a diferenciacie, ale aj na výcvik v používaní kompenzačno-stimulačných metód. Zároveň je život v generačnej chudobe poznačený mnohými zvláštnosťami, skúsenosti s majoritou (u detí aj dospelých) často súvisia s autoritou, mocou a nadradenosťou. Práve preto je potrebné budovať otvorený a dôveryhodný vzťah so spomínanými deťmi/žiakmi a ich zákonnými zástupcami, zároveň však s jasne nastavenými hranicami. Pokiaľ sú starostlivosť

a výchova zanedbávané, sú o tejto skutočnosti informované kompetentné orgány v súlade s platnou legislatívou (Laurincová, Mydliarová 2022).

Viacerym programom zameraným na riešenie generačnej chudoby s priamym dopadom na kvalitu života detí/žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia sa venuje organizácia Cesta von, kde sú rodiny žijúce vo vylúčení a sociálnej núdzi sprevádzané rodinným mentorom na ich ceste von z chudoby cez rozvíjanie nástrojov a stratégií na zlepšenie situácie vo finančných aj nefinančných zdrojoch. (Program FILIP, dostupné na [https://cestavon.sk/program-filip/.](https://cestavon.sk/program-filip/))

Pred zavedením inštitútu povinného predprimárneho vzdelávania deti z marginalizovaných rómskych komunít často nenavštevovali materskú školu, pohybovali sa len v rámci svojej komunity a do kontaktu sa dostávali iba s členmi svojej rodiny či limitovaným sociálnym prostredím, kde sa komunikuje v rómskom jazyku. Spravidla menej podnetné sociálne prostredie zároveň nedostatočne stimuluje rozvoj kognitívnej i osobnostnej zložky dieťaťa, pričom spolupôsobenie uvedených faktorov často podmieňuje nedostatočnú úroveň školskej spôsobilosti (Galová 2022).

Viac sa dozviete na:

Lauricová, Z., Mydliarová, M. (2022). Dieťa s rómskym materinským jazykom v poradenskom a edukačnom procese. Odborný postup v pedagogickej a poradenskej praxi. VÚDPAP. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-s-odlisnym-materinskim-jazykom-v-poradenskom-a-edukacnom-procese-%E2%80%93-dieta-s-romskym-materinskim-jazykom.pdf>.

Publikácia určená profesionálom, ktorí budú pracovať s deťmi/žiakmi z marginalizovanej rómskej komunity a zo sociálne znevýhodneného prostredia. Obsahuje tréningy na kultúrnu senzitivitu v kontexte generačnej chudoby.

Payne, R. K. , DeVol, P., Smith, T. R. (2010). Mosty z chudoby. Stratégie pre profesionálov a komunity. 1. vyd. Košice: Equilibria. ISBN 9788089284535.

Dieťa v centre odbornej pozornosti. 1/2021.VÚDPaP. Téma čísla: Diagnostika detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Dostupné na: https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/05/DCP_2021-1web.pdf.

Štúdia k školskej zrelosti vo vzťahu k sociálnemu prostrediu, bilingvizmu rómskych detí, jazykovým kompetenciám podľa materinského jazyka, rodu a osídlenia a pod. Čerešníková, M., Rosinský, R., Samko, M., Vanková, K. (2017). Bariéry. UKF. Dostupné na: https://www.romologicke-studie.ukf.sk/wp-content/uploads/2019/03/%C4%8Cere%C5%A1n%C3%ADkov%C3%A1-Rosinsk%C3%BD-Samko-Vankov%C3%A1_Bari%C3%A9ry.pdf.

Galová, K. (2022). Školská spôsobilosť dieťaťa z marginalizovanej rómskej komunity. Odborný postup v pedagogickej a poradenskej praxi. VÚDPaP. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Skolska-sposobilost-dietata-z-marginalizovanej-romskej-komunity.pdf>.

3.3.2 Kultúrny šok, multikultúrna výchova

Prejavy kultúrneho šoku sú veľmi individuálne, závisia od osobnostného nastavenia žiaka a prostredia, v ktorom sa ocitne. Je však možné pomenovať niekoľko fáz, ktorými si zväčša prejdú deti/žiaci prichádzajúci zo zahraničia. A nemusí ísť nutne o krajiny, v ktorých prebieha vojna. Dôležitá je u samotného pedagogického zamestnanca a odborného zamestnanca v tejto situácii takisto práca s vlastnými predsudkami a stereotypizujúcimi predstavami voči iným kultúram, ako aj pripravenosť, otvorenosť, atmosféra triedneho kolektívu. Zásadné je, ako v týchto fázach reagujú pedagogickí a odborní zamestnanci, keďže to môže značne ovplyvniť úspešnosť týchto detí/žiacov v ich ďalšom vzdelávaní a napredovaní.

1. Fáza tzv. „medových týždňov“ (z ang. *honeymoon*) alebo tiež opisovaná ako fáza eufórie – nastáva počas prvých dní, resp. týždňov po príchode dieťaťa/žiaka do novej krajiny, školy. Typickými prejavmi môže byť nadšenie z nového, triedny kolektív sa o nového spolužiaka zaujíma, takisto je bežný pocit úľavy, že sa dieťa spolu s rodinou ocitlo konečne v bezpečí, ale zároveň sú tu iné zvyky.
2. Kríza – po nejakom čase práve rozdiely, ktoré sa doteraz javili ako zaujímavé, začínajú byť otravné, žiak nerozumie učivu, spôsobom skúšania, nastupuje frustrácia, hnev, prípadne uzavretie sa do seba, žiak sa môže javiť ako lenivý, neaktívny. Cnie sa mu za domovom.
3. Prispôsobenie, reorientácia – v tejto fáze je najdôležitejšia podpora okolia, keďže dieťa/žiak nadobúda zručnosti na zvládnutie najrôznejších situácií, ktoré sa objavujú. Dieťa/žiak so zvyká na novú kultúru.
4. Akulturácia – nastáva prijatie nových pravidiel, dieťa/žiak sa dobre orientuje a v tom, čo sa od neho očakáva, sa stáva súčasťou kolektívu triedy. Môže nastúpiť aj radosť z učenia, nastupujú pozitívne pocity.

(Desatoro pre školy. Na čo nezabúdať pri vzdelávaní detí cudzincov (2020). CVEK, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: <http://cvek.sk/desatoro-pre-skoly-na-co-nezabudat-pri-vzdelavani-deti-cudzincov/>.)

Multikultúrna výchova pri príprave kolektívu triedy zohráva dôležitú úlohu. Ak to situácia umožňuje, je ideálne s triedou pracovať ešte pred príchodom žiakov cudzincov. Príručky Farebná škola I. a II. sú jedným z kvalitných zdrojov s množstvom dynamických aktivít, ktoré cez zážitkové formy vzdelávania reflektujú témy, ako sú identita, stereotypy, rozmanitosť. Tieto aktivity je možné upravovať podľa veku a individuálnych potrieb detí/žiacov.

Ukážka aktivít

Aktivita: Ovocie (2. – 4. ročník základnej školy)

Žiaci môžu formou diskusie a kooperácie na predmetoch ako prvouka, slovenský jazyk, výtvarná výchova spoznávať rozmanitosť okolitého sveta cez ovocie, s ktorým sa každodenne stretávajú. Cieľom je rozoznať rôzne druhy ovocia, ktoré boli vypestované na Slovensku alebo v iných krajinách, pochopiť, že aj typické slovenské plodiny sa pestujú v iných krajinách a dovážajú sa k nám. alebo vedieť, že rôzne rastliny potrebujú rôzne podmienky na život.

Postup:

Evokácia

1. Sadnite si so žiakmi do kruhu a do jeho stredu položte kôš plný ovocia rôzneho druhu (alebo obrázky ovocia). Pýtajte sa, ktoré z neho majú žiaci radi. Rozprávajte sa o tom, aké jedlá sa z ktorého ovocia dajú pripraviť, kde ho môžeme kúpiť a podobne.
2. Žiakom povedzte, že v koši je ovocie, ktoré je kúpené od predavačov na trhu. Navrhnite triede, aby ste ovocie spolu roztriedili podľa toho, z ktorej krajiny pochádza.
3. Na stôl položte obrázok Slovenska a na druhú stranu stola obrázok inej krajiny. Vyzvite žiakov, aby jednotlivo chodili k stolu, vybrali si jedno ovocie a položili ho k obrázku podľa toho, či si myslia, že bolo vypestované na Slovensku alebo pochádza z inej krajiny. V tejto fáze nezasahujte tým, že prezradíte správnu odpoveď. Umožnite, aby žiaci medzi sebou diskutovali a pomáhali si. Nakoniec sa ich môžete opýtať, či by chceli ešte nejaké ovocie preložiť k inému obrázku. Ak áno, môžu vysvetliť aj dôvod.
4. Na stôl pridajte obrázky viacerých predavačov. Diskutujte o tom, že na Slovensku žijú aj ľudia, ktorí k nám prišli z iných krajín. Pýtajte sa, kde podobných ľudí videli, či niekoho z inej krajiny poznajú.
5. Na konci tejto časti hodiny môžete spolu so žiakmi určovať pôvod ovocia. Môžete im napovedať, a tým rozvíjať ich zemepisné zručnosti.

Reflexia a otázky na diskusiu

So žiakmi môžete diskutovať aj počas samotnej uvedomovacej fázy. Diskusiu si môžete nechať aj na záver, v takom prípade sa však odporúča menej otázok, aby nebola záverečná reflexia príliš dlhá.

Ktoré ovocie ste nevedeli priradiť a prečo?

Ako sa do našich obchodov dostalo ovocie z cudzej krajiny?

Čo si myslíte, aj naše ovocie sa dostáva do iných krajín?

Prečo? Prípadne – prečo nie?

Ktoré ovocie dnes ochutnáme? Prečo ste si vybrali práve toto ovocie?

Prečo si chcel/chcela ochutnať práve toto ovocie?

Čo si myslíte, žije predavač na obrázku na Slovensku?

S akými ľuďmi z iných krajín ste sa stretli?

Aktivita: Použitie videa od youtubera, influencera (7. – 9. ročník základnej školy)

Cieľom aktivity je pracovať s videom aktuálne známeho youtubera alebo influencera, keďže je to fenomén, ktorý je mladým ľuďom veľmi blízky. Pedagogický alebo odborný zamestnanec, ktorý vedie aktivitu, vyberie informácie, ktoré vo videu odznejú, a prekontroluje ich bezpečnosť a primeranosť. Jedným z príkladov môže byť príbeh Utekajú pred vojnou slovenského youtubera Selassieho, ktorý o téme migrácie hovorí rečou mladých ľudí a prináša vlastnú perspektívu známej osobnosti. O obsahu a interpretácii je následne možné diskutovať v skupine. Dôležité je pri výbere dbať na aktuálnosť témy a zvolenú známu osobnosť.

Postup:

Evokácia

1. Pripravte si do každej skupiny kartičky s heslami: youtuberi; noviny; televízia; celebrity (speváci, herci...); politici; učitelia; kamaráti; rodičia.
2. Na úvod pustite napr. hudobný videoklip speváčky M.I.A s piesňou Borders. Môžete sa opýtať, ako sa im klip páčil, či speváčku poznajú a o čom podľa nich spieva. Klip má však slúžiť skôr na navodenie atmosféry.
3. Rozdeľte žiakov do menších skupín a rozdajte im kartičky s heslami. Do každej skupiny dajte aj 2 – 3 prázdne kartičky, na ktoré môžu žiaci dopisovať podľa vlastného návrhu. Opýtajte sa ich nasledujúce otázky:
 - Kto je pre vás vo vašom veku zaujímavý (koho sledujete, baví vás)?
 - Kto formuje vaše postoje (kto má vplyv na vaše názory)?

Po každej z nich bude úlohou skupiny zoradiť kartičky od najdôležitejšej po najmenej dôležitú:

4. Krátko diskutujte o jednotlivých odpovediach, porovnajte jednotlivé skupiny a to, či sa voľba líšila pri prvej a druhej otázke.

Uvedomenie

5. Opýtajte sa analogicky k prvej aktivite, odkiaľ žiaci čerpajú informácie a kto formuje ich postoje k aktuálnym témam ako migrácia a utečenci. Žiakov sa môžete opýtať, ktorých youtuberov majú radi.
6. Vyzvite žiakov, aby pozorne sledovali video youtubera/influencera.
7. Pred spustením videa napíšte na tabuľu alebo flipchartový papier nasledujúce otázky na reflexiu v menších skupinách:
 - Čo vás na videu zaujalo?
 - Aké sú názory youtubera?
 - Aký komentár by ste zanechali pod videom?

Reflexia

8. Po sledovaní videa nechajte žiakov diskutovať v skupinách. Potom si sadnite do kruhu a umožnite každej skupine prezentovať diskusiu pred všetkými. V prípade dostatku času môžete ešte na záver diskutovať so žiakmi:
 - Čo vás na dnešnej aktivite zaujalo, čo nové ste zistili?

- Prečo si myslíte, že sa Selassie vybral na takýto „výlet“? Je pre vás jeho názor relevantný?
- Odkiaľ čerpáte informácie k tejto téme vy?
- Poznáte osobne cudzincov žijúcich na Slovensku?

(Farebná škola I., II., Nadácia Milana Šimečku (2015). Dostupné na:

<https://globalnevzdelavanie.sk/farebna-skola-i-a-ii/> a Selassie – Utekajú pred vojnou (Výlety na slepo). Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=rw2VH14WqTA.>)

Aktivita na dosahovanie citlivého prístupu

Veľmi jednoduchým a efektívnym cvičením v empatii je príbeh na scitlivenie v téme. Triedny učiteľ/člen školského podporného tímu deťom/žiakom prerozpráva príbeh slovenského dieťaťa, ktorému rodičia oznámia, že sa sťahujú do inej krajiny, kde sa nehovorí slovanským jazykom, je tam iné náboženstvo aj zvyky. Žiaci sú požiadaní, aby sa vcítili do situácie tohto rovesníka a pomenovali pocity, myšlienky, ktoré sa im vynárajú po vypočutí príbehu, čo by bolo pre nich dôležité pri nástupe na novú školu. Obdobné aktivity je možné analogicky použiť aj pri príbehoch detí/žiakov so zdravotným znevýhodnením, detí/žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia a pod.

3.3.3 Stres a trauma – informovaný prístup

Nie u všetkých detí utečencov alebo odídenčov sa prejavia znaky problémového alebo znepokojujúceho správania v triede či v širšom školskom prostredí. Avšak niektoré deti, ktoré zažili ozbrojený konflikt či útek z krajiny pôvodu, trpia v dôsledku prežitej traumy a stresu. Medzi zážitky, ktoré deťom utečencov alebo odídenčov spôsobili stres a traumy, môže figurovať viacero náročných situácií, ako život v nebezpečnom prostredí, strastiplná cesta do bezpečnej krajiny až po stratu rodinných príslušníkov. K týmto stresujúcim a traumatizujúcim udalostiam sa môžu pridať po príchode do novej krajiny ďalšie problémy, ako napr. neistota sociálneho a právneho statusu, ktorú dieťa prežíva spoločne so svojimi rodičmi/zákonnými zástupcami, tak aj nedostatok finančných zdrojov, nevhodné ubytovanie, vo všeobecnosti život v rodine, kde viacerí členovia môžu trpieť následkami stresu a traumy.

Ak má pedagogický alebo odborný zamestnanec obavy o duševné zdravie niektorého z prichádzajúcich detí/žiakov, je potrebné využiť všetky relevantné mechanizmy na postúpenie príslušným odborníkom, či už z centier poradenstva a prevencie, prípadne pedopsychiatrom a pod. Tí zabezpečia potrebnú diagnostiku, prípadne terapeutické poradenstvo. Je tu tiež možnosť obrátiť sa na terapeutov s výcvikom v krízovej intervencii.

Vzťahy a atmosféra v škole, v triede sa stávajú významným stabilizačným faktorom a pozitívnym podporným vplyvom v živote žiaka a môžu mu pomôcť prekonať ťažké obdobie. V spojení s vhodnou podporou zo strany rodičov/zákonných zástupcov, súrodencov, príbuzných či ďalších aktérov v školskom aj mimoškolskom prostredí, sa tak mnohým žiakom podarí prekonať problémy, s ktorými sa stretávajú, a to aj bez ďalšej pomoci.

Pomôckou pre učiteľa pri identifikovaní žiaka, ktorý aktuálne prežíva post-traumatickú stresovú poruchu (PTSD) alebo bol dlhodobo vystavený toxickému stresu, môžu byť nasledujúce príznaky:

- opätovné prežívanie udalostí,
- disociácia a problémy s koncentráciou,
- vyhýbavosť,
- ostražitosť, podráždenosť alebo prílišná opatrnosť,
- agresívne správanie,
- nekontrolovateľné, neovládateľné správanie,
- problémy s učením,
- strach,
- regresívne správanie,
- fyzické prejavy,
- nedostatok sebaúcty a nízke sebavedomie.

Je niekoľko vecí, ktoré môžu pedagogickí a odborní zamestnanci vykonať, keď u dieťaťa/žiaka náhle prebehnú záblesky spomienok a javia sa byť „mimo realitu“:

- Skôr než zareagujete, sám/sama sa niekoľkokrát zhlboka nadýchnite a uistite sa, že ste pokojný/pokojná.
- Ak je to možné, pokúste sa nadviazať alebo udržať očný kontakt.
- Citlivo dieťa/žiaka oslovte menom. V tejto fáze sa ho nedotýkajte.
- Snažte sa pozornosť dieťaťa/žiaka preorientovať tak, že ho oslovíte menom a povieť mu, že je v bezpečí. Povedzte mu, kde sa nachádza, aký je deň (dátum) a kto ste. Tento krok môžete opakovať viackrát, kým sa dieťa/žiak nevráti do prítomnosti.
- Ak je to nutné, vytvorte silnejší zmyslový podnet. Môžete hovoriť hlasnejšie alebo dieťaťu/žiakovi povedzte, že sa ho dotknete, a jemne položte ruku na rameno. Ak sa takáto situácia opakuje často a ak je to možné, priložte na rameno dieťaťa/žiaka studený uterák, aby ste mu pomohli vrátiť sa do prítomnosti.
- Keď sa dieťa/žiak vráti do prítomnosti, stručne mu vysvetlite, čo sa stalo, môžete povedať: *Mal/mala si zlé spomienky, ale boli to len spomienky a teraz si tu a v bezpečí.*
- Ak je to možné, dieťa/žiaka odprevadte k členom školského podporného tímu, prípadne zdravotníckemu personálu, ak je v škole dostupný, dieťa/žiak by si mal mať možnosť oddýchnuť, napiť sa, zjesť niečo sladké a pod.
- Následne sa dôverne opýtajte dieťaťa/žiaka, či si praje vysvetliť alebo pomôcť vysvetliť triede, čo sa stalo, a naplánujte spolu, ako to spravíte.

- Jednoduchým spôsobom triede vysvetlite, čo sa stalo, vysvetlite, že dieťa/žiak fyzicky a emocionálne reaguje na niečo, čo mu pripomína nepríjemnú alebo náročnú situáciu z minulosti.
- Ak má trieda nejaké otázky, môžete navrhnúť, že ich zapíšete a následne zistíte, či na ne spolu odpoviete.
- Usmernenie, ako pracovať s deťmi utečencov, ktoré zažili stres a traumy (2019). UNHCR. Dostupné na: <https://www.unhcr.org/sk/wp-content/uploads/sites/24/2020/04/SK-PDF-UNHCR-Guidance-on-Stress-and-Trauma.pdf>.)

Metóda Pozitívnej podpory správania (PBIS)

Keďže do určitej stresovej situácie sa môže dostať každé dieťa/žiak, metóda PBIS, ktorá už bola implementovaná na viacerých školách v Českej republike, odporúča viacero spôsobov upokojenia a regulácie situácie, v ktorej sa dieťa/žiak nachádza. Samotná metóda/systém PBIS sa zameriava na:

- prirodzenú schopnosť človeka naučiť sa reagovať na svoje prostredie určitým správaním, teda správanie, podobne ako ostatný vzdelávací obsah, je potrebné učiť;
- základným postupom je tak učenie a zakotvenie celoškolsky jednotných, pozitívne formulovaných pravidiel správania;
- zahrňuje tri úrovne podpory: základná úroveň je určená všetkým deťom/žiakom, druhá deťom/žiakom s čiastkovými ťažkosťami, tretia pre deti/žakov s komplexnými potrebami v oblasti duševného zdravia vrátane traumatizovaných detí/žakov a deti/žakov prejavujúcich rizikové správanie.

Viac sa dozviete na:

Podpora zavádzania systému PBIS do škôl, podporné materiály. Dostupné na: <https://www.societyforall.cz/pbis>.

Infografiky venujúce sa stresu a súvisiacej zníženej schopnosti učenia sa. Manuál k „Umeniu upokojenia sa“ a rôznym spôsobom regulácie (rozumom, vzťahom, pohybom a zmyslami), dostupné na: <https://www.pbiscr.cz/cs/2022/01/27/infografika-umeni-zklidneni/>.

Infografiky vo viacerých jazykových mutáciách zamerané na podporu detí/žakov zasiahnutých vojnovým konfliktom, dostupné na: <https://www.pbiscr.cz/cs/2022/03/25/seznam-infografik-k-podpore-deti-zasazenych-valecnym-konfliktem/>.

3.3.4 Príprava triedy a školy

- **Celková vizuálna podoba školy, triedy** – pri vstupe do školy môže byť nápis VITAJTE v jazykových variáciách všetkých detí/žakov, ktorí školu navštevujú, opäť je potrebné

pri deťoch azylantov, ktorí často utekajú z krajiny pôvodu pred prenasledovaním, zvážiť vhodnosť otázok týkajúcich sa domova.

- **Adaptačný koordinátor** – zodpovedná osoba (pedagogický alebo odborný zamestnanec školy), ktorá koordinuje začlenenie dieťaťa/žiaka cudzinca do výchovno-vzdelávacieho procesu a triedneho kolektívu. Adaptačný koordinátor by mal byť dieťaťu/žiakovi k dispozícii aspoň prvé štyri týždne po nástupe do školy. Mal by ho oboznámiť so školským poriadkom, právami a povinnosťami, rozvrhom hodín, nastavením komunikácie so spolužiakmi, učiteľmi. Môže byť nápomocný pri realizácii kurzu štátneho jazyka (základné frázy potrebné na komunikáciu v škole, lexikálne a gramatické minimum, osvojovanie latinky a pod.). Pri začleňovaní takéhoto dieťaťa/žiaka do výchovno-vzdelávacieho procesu môže využívať **obrázkové komunikačné karty** (dostupné spolu s prekladovými slovníkmi na adrese uvedenej nižšie), ako aj úzko spolupracovať s tzv. *buddies*.
- **Tlmočník** – zabezpečenie tlmočenia je kľúčové pre uľahčenie komunikácie aspoň pri úvodných stretnutiach s dieťaťom/žiakom a jeho rodičmi/zákonnými zástupcami. Tlmočníkom môže byť aj niektorý z pedagogických alebo odborných zamestnancov školy, príp. žiak školy. Rolu tlmočníka žiakom školy je potrebné zvážiť z dôvodu odbornej pripravenosti a vecnej správnosti tlmočenia, prípadne aby nedochádzalo ku konfliktu rolí.

Manuál pre inklúziu detí cudzincov do výchovno-vzdelávacieho procesu v Slovenskej republike (2022). Národný inštitút vzdelávania a mládeže. Dostupné na:

<https://www.statpedu.sk/files/sk/o-organizacii/projekty/erasmus-slovincina-deti-cudzincov/manualy/manual-inkluziu-deti-cudzincov.pdf>.

Obrázkové komunikačné karty (2022). Národný inštitút vzdelávania a mládeže. Dostupné na:

<https://www.statpedu.sk/sk/vyskum/vzdelavanie-deti-cudzincov/materialy-formulare/>.

Tipy na aktivity

- **Môj deň v škole** – písanie listu pre prichádzajúceho žiaka s opisom bežného školského dňa.
- **Deti sveta** – vyhľadanie a spracovanie informácií o podmienkach života detí v rôznych krajinách.
- **Čo nás baví** – vytvorenie plagátu o záľubách všetkých žiakov v triede.
- **Ahoj je Hello je Salut je Hola je Ciao...** – vyhľadanie a naučenie sa základných fráz v materinskom jazyku nového žiaka.
- **Jazyk nášho kmeňa** – vymyslenie a nacvičenie základného školského slovníčka prostredníctvom neverbálnej komunikácie.
- **Dvojkvíz** – vytvorenie kvízu o slovenských reáliách a reáliách krajiny prichádzajúcich žiakov s tromi možnými odpoveďami.

- **Trieda vyberá lavicu, miesto na sedenie, patróna/mentora v triede** – kroky, ktoré je možné vykonať pred príchodom. Pozri tiež kapitolu o rovesníckom programe Buddy.
- **Menovky žiakov a štítky s opisom predmetov, ktoré sa nachádzajú v triede** – pozor na jazyk a písmo, ktoré prichádzajúci žiak ovláda.

(Vzdelávanie detí cudzincov na Slovensku: príklady dobrej praxe (2011). CVEK, Nadácia Milana Šimečku. Dostupné na: <http://cvek.sk/wp-content/uploads/2015/11/Vzdelavanie-deti-cudzincov-pr%C3%ADklady-dobrej-praxe.pdf>.)

- **Emocionálny kompas** – bezplatne poskytovaný program, ktorý má dve verzie – jednu zameranú na zvládanie náročných situácií a druhú určenú pre kolektívy s ukrajinskými deťmi/žiakmi. Cieľom 5-týždňovej intervenčnej metodiky je v kolektívach s deťmi z Ukrajiny posilniť prežívanie príjemných emócií a podporiť prosociálne zručnosti. Všetky aktivity vrátane fonetického prepisu sú v metodike v slovenskom a ukrajinskom jazyku. Aktivity v metodike počas piatich týždňov podporujú: radosť, pokoj a vďačnosť, zvládanie hnevu, láskavosť, spoluprácu a pozitívny postoj k ľudskej rozmanitosti. Po vyplnení formulára je škole zaslaný etický kódex práce s KOMPAS-om a po jeho podpise zaslaná PDF verzia metodiky aj s videotréningom.

(Emocionálny kompas pre kolektívy s ukrajinskými deťmi/žiakmi. Dostupné na: <http://kompaspredeti.sk/kompas-u>.)

Viac sa dozviete na:

Projekt Podpora odídenčov z Ukrajiny vo vzdelávaní. NIVAM – UNICEF. K dispozícii sú metodické materiály, učebnice slovenčiny pre deti cudzincov, prekladové slovníky, webináre na tému adaptácie detí odídenčov, odborné podujatia o úlohe školských podporných tímov a centier poradenstva a prevencie pri adaptácii detí cudzincov, poradenstvo od regionálnych metodikov priamo na škole spolu s ukrajinsky hovoriacimi psychológmi a tlmočníkmi. Dostupné na: <https://nivam.sk/podpora-cudzincov/>.

Zavádzanie inkluzívnych princípov do vzdelávacieho procesu detí predškolského veku.

NIVAM. Odborné podujatia smerované k podpore zamestnancov inštitúcií, ako sú materské školy, zariadenia predprimárneho vzdelávania alebo komunitných centier by zároveň mali viesť k zabezpečeniu efektívnej participácie detí s odlišným materinským jazykom s rovesníkmi. Budú zamerané na rozvoj profesijných kompetencií potrebných pri začleňovaní dieťaťa s rôznorodými špecifikami do sociálnej skupiny. Obsah podujatí bude vychádzať z potrieb konkrétnej skupiny. Snahou podujatí bude pomoc pri zavádzaní inkluzívnych princípov do vzdelávania detí raného a predškolského veku. Témy jednotlivých odborných podujatí: Pedagogická dokumentácia školy súvisiaca s prijatím detí cudzincov; Aktuálne zmeny v legislatíve u detí cudzincov; Aktivity pre deti predškolského veku na zvládanie traumatizujúcich situácií; Komunikácia s rodičmi; Inkluzívne vzdelávanie v predprimárnom stupni vzdelávania; Tvorba bezpečného prostredia vyplývajúceho z potrieb dieťaťa; Rozprávka ako inšpirácia (námety na hry); Rešpekt, tolerancia a mediálna gramotnosť. Dostupné na: https://mpc-edu.sk/sk/ponuka-vzdelavania-22-23?type=20&project_id=18&free=1.

Projekt Erasmus+ Vzdelávanie detí cudzincov. NIVAM. Metodické, podporné materiály k výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka, usmernenia k organizácii kurzov štátneho jazyka, prekladové slovníky v šiestich jazykových variantoch, súbor formulárov pri zaradení detí cudzincov na základnej škole, webináre.

Dostupné na: <https://www.statpedu.sk/sk/vzdelavanie/vzdelavanie-deti-cudzincov/> a <https://www.statpedu.sk/sk/cudzinci/slovencina-ako-druhy-jazyk/materialy-vyucbu/ucebnice-didakticke-materialy/>.

Vzdelávanie o utečencoch. UNHCR. Začleňovanie výučby o utečencoch na prvom a druhom stupni základnej školy, osnovy s konkrétnymi tipmi na aktivity, videopříbehy rodín utečencov, názorné videá k základným pojmom v téme migrácie.

Dostupné na: <https://www.unhcr.org/sk/3043-vzdelavanie-o-utecencov.html>.

Dieťa s odlišným materinským jazykom v edukačnom a poradenskom procese (odborný postup). 2022. Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie. Dostupné na: <https://vudpap.sk/wp-content/uploads/2022/06/Dieta-s-odlisnym-materinskim-jazykom-v-poradenskom-a-edukacnom-procese.pdf>.

Dieťa hovoriace iným jazykom: Možnosti kompenzačnej podpory v predškolskom vzdelávaní. 2021. Národný inštitút vzdelávania a mládeže. Dostupné na: <https://www.statpedu.sk/files/sk/svp/zavadzanie-isvp-ms-zs-gym/materska-skola/metodicke-materialy/dieta-hovoriace-inym-jazykom-moznosti-kompenzacnej-podpory-predskolskom-vzdelavani.pdf>.

Zavádzanie inkluzívneho prístupu vo vzdelávaní a starostlivosti o deti. Program Spolu pre deti. Karpatská nadácia. Sériá bezplatných školení k efektívnemu zavedeniu inklúzie do praxe a na posilnenie zručností pre prácu s diverzitou detí v skupine pre zástupcov samospráv, zriaďovateľov a pedagogických a odborných zamestnancov. Dostupné na: <https://karpatskanadacia.sk/zaregistrujte-sa-na-skolenia>.

Škola inkluzionistov. Inovačné vzdelávanie zamerané na rozvoj a podporu inkluzívneho vzdelávania na prvom a druhom stupni základných škôl. Cieľom je podpora a rozvoj práce na školách s rozmanitosťou žiakov bez ohľadu na ich fyzické, intelektuálne, emocionálne, sociálne, jazykové alebo iné obmedzenia.

Dostupné na: <https://www.ktochyba.sk/skolainkluzionistov>.

Adaptační koordinátor na základní škole. Metodická příručka (2020). Národní pedagogický institut České republiky. Dostupné na: <https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2020/12/web-Adaptacni-koordinator-2.pdf>.

Kultúrny šok (projekt KapaCITY). CVEK, Nadácia Milana Šimečku. Príklady z praxe, názorné videá. Dostupné na: <https://www.kapacity.sk/informacia/kulturny-sok/>.

Metodika podporujúca inkluzívne vzdelávanie na školách (2015). Národný inštitút vzdelávania a mládeže. Dostupné na: https://www.statpedu.sk/files/articles/nove_dokumenty/projekty/eea_grants/metodika-podporujuca-inkluzivne-vzdelavanie-skolach.pdf.

Zoznam certifikovaných EMDR terapeutov. EMDR je psychoterapeutická metóda a prístup zacielený na liečbu nespracovaných traumatických zážitkov a z nich vyplývajúcich ťažkostí. Dostupné na: <http://www.emdr.sk/terapeuti-terapeuti.php>

IPčko - internetová linka dôvery pre mladých ľudí. Kluby v krajských mestách poskytujúce nízkoprahové psychologické poradenstvo. Dostupné na: <https://ipcko.sk/>.

4 PROGRAM ROVESNÍCKEJ PODPORY

4.1 Mentoring a tútoring

V rámci činnosti na podporu sociálneho zaradenia je mentoring a tútoring zameraný na vzťah medzi starším žiakom, resp. pedagógom, dobrovoľníkom a mladším, menej skúseným žiakom.

Mentoring môže byť chápaný ako proces neformálneho odovzdávania poznatkov, budovania ľudského a sociálneho kapitálu, pričom tento proces slúži tiež ako psychosociálna podpora mentorovaného v oblasti vzdelávania, prípadne profesionálneho rastu. Zahŕňa neformálnu komunikáciu spravidla tvárou v tvár počas stanoveného obdobia. Tútoring je proces individuálneho sprevádzania. Môže mať praktickú podobu aj vo forme doučovania žiaka, prípadne iných individualizovaných rozvojových aktivít. Ciele aktivít počas mentoringu/tútoringu majú napĺňať zámer, ktorým je odstraňovanie bariér pri prístupe k vzdelávaniu. Mentor môže odporučiť pre svojho zverenca v prípade potreby konkrétnu pomoc od tútora. Tútor je teda osoba, ktorá sa stará o určitého žiaka/skupinu žiakov, konzultuje a precvičuje s nimi preberané učivo a podobne.

Príklady činností tútora:

- aktivity na zlepšenie výsledkov žiakov v škole;
- príprava žiakov na testovanie, prijímacie skúšky na stredné školy;
- doučovanie žiakov s cieľom zlepšiť ich prospech, konzultovať a precvičovať učivo;
- pravidelná komunikácia s mentorom doučovaného žiaka s cieľom čo najefektívnejšieho nastavenia doučovania, ktoré má prispieť k celkovému osobnostnému rozvoju žiaka a jeho úspešnosti v škole;
- komunikácia so školou žiaka s cieľom zistiť jeho potreby súvisiace s doučovateľnými predmetmi.

V tradičnom ponímaní mentori uskutočňujú prácu v individuálnom nastavení, napr. v učebnom usporiadaní učiteľ – žiak (mentor – mentorovaný). Tradičné modely vychádzajú zo situácie, kde skúsenejší mentorujú prostredníctvom podporovania, poskytovania rád, priateľstva, a zároveň plnia podpornú funkciu obhajcov, poradcov. Humanistické mentorovanie sa zaoberá nielen rozvojom, ale celkovou transformáciou mentorovaného jednotlivca. To znamená, že mentor sa zaujíma nielen o to, aby sprostredkoval vedomosti, zručnosti, postoje a praktické skúsenosti, ale aj o to, aby mentorovaný hľadal a nachádzal svoj vlastný potenciál a zdroje, ktoré mu pomáhajú v učení. V procese hľadania využíva poznanie mentora a zahŕňa ho do svojej skúsenosti vlastným, špecifickým spôsobom. Tento koncept kladie dôraz na to, že nemá ísť o vzťah nadriadený – podriadený, ale hlavne bezpečný a podporný vzťah, zároveň mentorovanie nemá donucovací charakter (Coachingplus 2016).

V Akčnom pláne vlády SR je v prioritných oblastiach pomenované rozširovanie programov celodenného výchovného systému a programov mentoringu a tútoringu v ročníkoch nižšieho sekundárneho vzdelávania do všetkých škôl s vyššou koncentráciou žiakov z marginalizovaných rómskych komunít ako efektívny nástroj zvyšovania úspešnosti žiakov z týchto komunít

(Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030). Zoznam doteraz podporených projektov v téme mentoringu a tútoringu na Slovensku je možné nájsť v časti *Viac sa dozvieš na...*

Ako dôležitá výzva sa ukazuje práve využitie potenciálu, ktorý v sebe zahŕňa oblasť podpory mentoringových a tútoringových programov. Ich úlohou je poskytovať poradenstvo a podporu ohrozeným žiakom tam, kde je potrebná (doučovanie, zlepšovanie dosiahnutých výsledkov).

Mentoring môže byť vykonávaný tiež vyškolenými dobrovoľníkmi z neziskových subjektov, keď je mentoringový program ponúkaný školám a v školských zariadeniach, ale prebiehať môže aj mimo školy, prípadne v online priestore.

V mentoringových programoch ide primárne o rozvoj jednotlivcov (napr. žiak zo sociálne znevýhodneného prostredia), kde výsledok procesu v najväčšej miere závisí od individuálneho prístupu mentora k zverencovi. Druhoradý však nie je ani pozitívny vplyv cez socializáciu v nerizikovej kolektíve. Preto môžu byť súčasťou aj skupinové aktivity voľnočasového charakteru, ktorých sa zúčastňujú viaceré mentoringové dvojice spoločne. Počas týchto aktivít okrem vytvorenia pozitívneho zážitku pri sociálnom zaradení samotného zverenca majú mentori príležitosť sledovať správanie svojho zverenca v širšom kolektíve a zverenci majú tiež možnosť stretnúť sa s rovesníkmi a rozšíriť okruh sociálnych kontaktov. Skúsenosť českej organizácie Človek v tísi s podobnými aktivitami hovorí, že sa dobrovoľníci so zverencami začnú postupne dohadovať na skupinových aktivitách aj medzi sebou. (Hrubeš, Nováková 2018). Táto skúsenosť je ľahko prenositeľná aj do školského prostredia.

Viac o mentoringu *buddyho* v samostatnom odseku nižšie.

Vedeli ste, že?

Mentoringový program je možný zaviesť už aj pri zlepšovaní všetkých aspektov rozvoja dieťaťa v ranom veku, ako jemná a hrubá motorika, kognitívne schopnosti, socio-emocionálna oblasť, jazykové schopnosti a komunikácia, kreativita, odolnosť, zdravšia životospráva a pod. Na Slovensku unikátny program *Omamy* realizuje organizácia Cesta von a jeho cieľom je posilniť sebadôveru dieťaťa i rodičov, ich vzájomný vzťah, rešpekt dieťaťa k sebe i k druhým. Takto dochádza k zlepšovaniu pripravenosti dieťaťa na materskú školu, resp. školu. Počas individuálnych stretnutí v domácnostiach i skupinových stretnutí v rodičovských kluboch hrajú *omamy* (mentorkami vedené matky z prostredia vylúčených komunit) s deťmi z marginalizovanej rómskej komunity/sociálne znevýhodneného prostredia za prítomnosti matiek špeciálne upravené hry a aktivity stimulujúce rozvoj dieťaťa. Deti si napríklad rozvíjajú mozog, pozornosť a pohotovosť cez kartičkové hry, trénujú úchop a jemnú motoriku, hrajú jednoduché rolové hry. Prítomní rodičia sa učia, ako môžu bežné domáce úkony (varenie, upratovanie) premeniť na učiace aktivity.

(Program *Omamy*, Cesta von je dostupný na: <https://cestavon.sk/projekt-omama/index>.)

4.2 BUDDY program

Rovesnícke vzdelávanie nie je jednoliaty koncept, ktorý je jasne a presne určený. Pod *peer-learning* alebo *peer education* spadá široká škála aktivít. Existuje niekoľko modelov – od tradičného modelu, v ktorom starší žiaci učia mladších, k viac inovatívnejšiemu modelu, tzv. učebným bunkám, v ktorých sa učia žiaci navzájom, cez modely zahŕňajú diskusné semináre, študijné skupiny, kooperatívne projekty až po peer-hodnotiace skupiny. Dôraz kladie na vzájomné učenie sa. Rovesnícke alebo vzájomné učenie sa je teda definované ako získavanie vedomostí a zručností prostredníctvom aktívnej pomoci a podpory členov skupiny s rovnakým statusom, ktorí nie sú profesionálnymi učiteľmi, ale pomáhajú si vzájomne sa učiť a učiť sa tým, že prevádzajú učenie (Gajdošová 2013).

Jedným z hodnotových pilierov inkluzívnej školy je dodržiavanie pravidla, že všetkým deťom je poskytovaná taká pomoc, aby si v škole zvykli. V škole, ktorá sa riadi týmto pravidlom, si žiaci navzájom pomáhajú a učia sa od seba navzájom (Booth, Ainscow 2019). Efektívnym nástrojom, ako takúto formu pomoci konkrétne realizovať, sú práve programy rovesníckej podpory.

Dôležitosť zapojenia samotných žiakov pri tvorbe inkluzívneho prostredia je badateľná už pri vzniku programu Buddy, ktorý bol vytvorený na podnet žiakov a študentov v Žiackom poradnom výbore. Snahou bolo aktívne prispieť k uľahčeniu a urýchleniu adaptácie žiakov z Ukrajiny. V spolupráci s odborníkmi z Národného inštitútu vzdelávania a mládeže bola pripravená metodika, podporné dokumenty a formuláre, ktoré môžu školám v realizácii takejto formy podpory pomôcť.

Napriek tomu, že program bol pôvodne určený ako doplnok k iným aktivitám na školách, kde prebiehala adaptácia žiakov z Ukrajiny, návody môžu byť použité aj pri procese adaptácie žiakov z iného kultúrneho prostredia, žiakov cudzincov, ktorých rodiny prichádzajú na Slovensko aj z iných krajín, či akýchkoľvek iných žiakov, ktorí majú ťažkosti pri začleňovaní sa do fungovania školy.

Metodike bol venovaný aj diskusný panel pre školy začleňujúce žiakov z Ukrajiny, na ktorom sa zúčastnili odborníci podieľajúci sa na tvorbe programu. Časť bola venovaná aj programom rovesníckej podpory, ktoré sa realizujú v Česku a inde v zahraničí (pozri časť *Viac sa dozvieš na...*).

4.2.1 Čo je to program Buddy?

Už názov programu, ktorý pochádza z anglického slova *buddy* a znamená kamarát, kamoš alebo parták, mnohé vysvetľuje. Program reaguje na potrebu zorientovania sa nového žiaka v škole. Ide o neformálny kamarátsky vzťah dvoch žiakov, z ktorých jeden, väčšinou starší, je kúsenejší, a v začiatkoch nováčika na škole sprevádza, pomáha mu pri zvládaní školských povinností, prispieva k plynulejšiemu začleneniu sa do kolektívu školy a triedy. Vďaka tomu, že trávajú aktívne spoločne čas, u nového žiaka sa podporuje pocit bezpečia a prijatia. Podobné programy sú rozšírené v školách po celom svete a ich cieľom je pomôcť pri začleňovaní žiakov do systému školy tak, že novému žiakovi je pridelený *buddy*, ktorý svojho zverenca v začiatkoch sprevádza. Keďže je program pre obe strany dobrovoľný, je možné z neho kedykoľvek vystúpiť.

Benefity programu Buddy z pohľadu školy:

- včasná podpora pri začleňovaní sa a aklimatizácii na nové prostredie,
- lepšia a rýchlejšia adaptácia nových žiakov,
- väčšia samostatnosť prichádzajúcich žiakov pri orientácii v systéme školy,
- zvýšený pocit prijatia a celkovej spokojnosti žiakov v škole,
- rozšírenie možností pre nováčika, ako tráviť čas mimoškolskými aktivitami,
- žiak vie požiadať o pomoc svojich rovesníkov,
- aktivizácia rovesníkov, spolužiakov,
- podpora a rozvíjanie dobrovoľníctva na škole,
- vždy dostupná a nízkoprahová prevencia pred vznikom rôznych ťažkostí.

TIP

Prítomnosť dospeljej osoby (napr. učiteľa, pedagogického asistenta, členov školského podporného tímu a pod.) je niekedy prekážkou prijatia žiaka do rovesníckej skupiny. Preto je napríklad vhodné, ak sa počas prestávok alebo aktivít na podporu sociálneho zaradenia pedagogický asistent stiahne a prenechá iniciatívu žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

4.2.2 Úloha supervízora v programe BUDDY

Aby program fungoval, je nutné mať na škole určenú osobu (koordinátora – supervízora), ktorý bude program zastrešovať. Dôležité je, aby mal takýto zamestnanec školy prehľad o žiakoch a ideálne tiež skúsenosť s prácou so žiakmi cudzincami. Môže to byť výchovný poradca, školský psychológ, koordinátor prevencie a pod. Základnou úlohou buddy supervízora je systematické včlenenie programu do univerzálnej prevencie školy, nábor a párovanie žiakov, zabezpečovanie plynulého chodu programu, supervízia nad konkrétnymi žiakmi, ich koordinácia a poskytnutie podpory, ak to bude potrebné. V prípade potreby je možné v škole určiť viacero pozícií v rámci programu BUDDY, ktoré budú zastávať viacerí zamestnanci školy (supervízor, koordinátor a pod.).

Skôr ako bude program spustený, je potrebné zabezpečiť, aby bol do programu zapojený dostatočný počet účastníkov. Oslovenie a nábor dobrovoľníkov je možné uskutočniť viacerými spôsobmi – oznam na školskej nástenke, webová stránka školy, informovanie žiakov v triedach cez buddy supervízora alebo triedneho učiteľa. Pre ľahšie pochopenie cieľov a obsahu programu sa odporúča používať pripravené propagačné materiály od tvorcov programu. V prípade použitia školského rozhlasu alebo oslovenia formou písomného dokumentu je vhodné použiť preklad, tlmočenie do jazyka zrozumiteľného cieľovej skupine. Dostupný je napr. plagát v ukrajinskom jazyku.

Pri voľbe dobrovoľníkov, ktorí budú plniť funkciu *buddyho*, sa odporúča osloviť konkrétnych žiakov, ktorých Buddy supervízor pozná, a vyznačujú sa nasledujúcimi charakteristikami:

- je žiak vyššieho stupňa základnej školy a zároveň je starší alebo rovnako starý ako jeho pridelený zverenec,
- vie sa orientovať v škole a bezprostrednom okolí školy,
- dokáže byť vnímavý a empatický,
- má chuť pomáhať a podporovať ostatných,
- je schopný si vyčleniť vopred stanovený čas na zverenca,
- je zodpovedný, komunikatívny a priateľský,
- je pripravený identifikovať a posúvať dôležité informácie kľúčovým osobám.

Prihláseným žiakom je potrebné odovzdať dotazník na vyplnenie, ktorý sa zároveň stáva prihláškou do programu. Od neplnoletých žiakov je zároveň potrebný aj písomný súhlas zákonných zástupcov.

Pred výberom žiakov, ktorí prejavili záujem o zapojenie sa do programu v role zverenca, je vopred vhodné prehodnotiť nasledovné:

- žiak vykazuje známky traumatizácie (zapojeniu do programu by malo predchádzať zapojenie členov školského podporného tímu, resp. odborných zamestnancov zo zariadenia poradenstva a prevencie),
- žiak odmieta komunikovať, prípadne prechádza tzv. obdobím ticha, ktoré je bežné pri žiakoch prichádzajúcich z cudziny v počiatočných fázach adaptácie,
- žiak sa správa nepriateľsky alebo agresívne voči iným žiakom.

4.2.3 Supervízne stretnutia v programe BUDDY

Ak sa do programu zapojil akýkoľvek počet dvojíc, vždy je potrebné sa so zapojenými žiakmi stretávať a vyhodnocovať aktuálne potreby a výsledky doterajšieho kontaktu. Aj keď je buddy pre svojho zverenca najpotrebnejší v prvých dňoch, príp. mesiacoch na novej škole, postupne môže táto potreba sprevádzania prirodzene vymiznúť a vzájomný vzťah vytvorených dvojíc nemusí presiahnuť jeden školský rok.

Počas supervíznych stretnutí je potrebné zamerať sa na hľadanie možných rizík a ich riešenie. Buddy supervízor zabezpečuje, aby sa žiaci v programe cítili príjemne, bezpečne a mali k dispozícii osobu, na ktorú sa môžu obrátiť. Program disponuje evalvačným dotazníkom, ktorý je možné použiť pred supervízny stretnutím, a na základe výstupov z dotazníka stanoviť štruktúru a priebeh supervízneho stretnutia.

Forma stretnutí sleduje potreby zapojených žiakov a zahŕňa niekoľko druhov stretnutí či samostatné stretnutia dobrovoľných *buddies* alebo zverencov s buddy supervízorom, a to buď individuálne, alebo skupinovo v intervale minimálne jedno stretnutie za mesiac.

4.2.4 Úloha buddyho

Úlohou *buddyho* je vytvorenie kamarátskeho vzťahu so zverencom. Buddy sprevádza svojho zverenca najmä v škole, ale ak je to možné aj mimo školy, a to po dobu jedného až troch mesiacov, minimálne jednu hodinu týždenne. Spôsob, akým tieto stretnutia prebiehajú, je predmetom dohody so zverencom.

Základnými pravidlami pre *buddyho* sú:

- byť vnímavý, priateľský a empatický,
- netlačiť na zverenca, aby robil niečo, čo nechce alebo sa v danej situácii necíti príjemne,
- byť vzorom pre svojho zverenca.

Dodržiavanie etických zásad tvorí pri úlohe *buddyho* neoddeliteľnú časť programu, ktoré sa svojím podpisom zároveň zaväzuje dodržiavať. Pre relatívnu náročnosť pochopenia sú odporúčania pre nižšie ročníky, prípadne pre podporu materskej školy od žiakov základnej školy, potrebné prispôbiť veku.

4.2.5 Etické zásady

Buddy pri kontakte so zverencom dodržiava nasledovné zásady:

- rešpekt k osobe zverenca, jeho názorom, presvedčeniam, potrebám, vekovým, kultúrnym a iným špecifikám,
- pokiaľ *buddy* usúdi, že nemôže so zverencom naďalej spolupracovať, oznámi túto skutočnosť supervízorovi programu a podľa pokynov ukončí svoje zapojenie v programe,
- zverencovi alebo jeho rodine neposkytovať žiadne služby alebo napr. finančné a vecné dary, nekoná v mene zverenca so štátnymi inštitúciami a ani neposkytuje rady nad rámec oblastí, ktoré boli dohodnuté v rámci programu,
- zásadným cieľom podpory od *buddyho* je pomôcť zverencovi zvyknúť si na nové prostredie bez toho, aby bol ovplyvňovaný svetonázorom alebo náboženským presvedčením *buddyho*,
- *buddy* berie na vedomie, že počas doby stretnutia so zverencom je spoluzodpovedný za program a bezpečný priebeh stretnutia,
- závažnejšie problémy sú vždy riešené prostredníctvom *buddy* supervízora, ktorý je okamžite informovaný o akýchkoľvek neočakávaných či problematických udalostiach,
- počas stretnutí so zverencom *buddy* nebude užívať, ponúkať ani prijímať návykové a psychotropné látky, porušovať školský poriadok a všeobecné právne predpisy a nariadenia,

- *buddysi* uvedomuje, že nie je zodpovedný za správanie a prežívanie zverenca a nemôže zaňho vyriešiť všetky problémy.

4.2.6 Mentoringový prístup pre *buddyho*

Pokiaľ zo supervíznych stretnutí vyplynie, že stretnutia *buddyho* a zverenca neprebiehajú plynulo, je možné *buddymu* odporučiť mentoringový prístup s podrobnejšou štruktúrou stretnutí so zverencom. Dôležité je pomenovanie aktuálneho stavu a cieľov v konkrétnej oblasti, kde by sa chcel zverenec zlepšiť (napr. zlepšenie sa v predmete, ktorý je pre zverenca náročný, nájsť si troch kamarátov). Tipom a odporúčaniam, ako inšpirovať *buddyho*, sa venuje samostatná časť metodiky programu, ktorá pomenúva konkrétne nápady, ktoré môže realizovať *buddy* spoločne so zverencom v škole alebo mimo nej.

4.2.7 Citlivé témy

Buddyho je ešte pred prvým stretnutím potrebné upozorniť na to, že niektoré témy môžu byť pre zverenca náročné a nie je vhodné ich so zverencom otvárať, prípadne je potrebné pristupovať k nim veľmi obozretne a po predošlej konzultácii s *buddy* supervízorom. Neznamená to však, že sú podobné témy tabuizované, ale *buddy* je upozornený, že môžu byť poznačené negatívnymi skúsenosťami. Medzi citlivé témy môžu patriť:

- otázky na sexuálnu orientáciu,
- negatívne vyjadrovanie sa o krajine pôvodu,
- ak je zverenec zdravotne znevýhodnený, nevhodné môžu byť otázky týkajúce sa jeho zdravotného stavu,
- spochybňovanie náboženského alebo filozofického presvedčenia,
- pre *buddyho* je v poriadku pomenovať, že sa v konkrétnej situácii necíti komfortne a zážitky, ktoré s ním zverenec zdieľa, si vyžadujú rozhovor s dospelým, *buddy* supervízorom, odborníkom.

Čo robiť, keď...?

Niektoré problematické situácie môžu byť mimo rámec kompetencií *buddyho*, ale aj *buddy* supervízora. Základom je, aby *buddy* aj zverenec mali pri náročných situáciách niekoho, kto ich pri zvládaní aktuálnej situácie podporí.

V prípade, že *buddy* alebo zverenec potrebujú psychologickú alebo inú špecifickú pomoc, *buddy* supervízor môže kontaktovať podľa potreby odborných zamestnancov školy alebo príslušného centra poradenstva a prevencie, triedneho učiteľa, riaditeľa školy, zákonných zástupcov žiaka, prípadne políciu. Takisto je možné odporučiť rôzne linky dôvery

a mimovládne organizácie zaoberajúce sa poskytovaním nízkoprahového psychologického poradenstva. Detailný opis potenciálnych situácií spoločne s navrhovanými riešeniami je uvedený v metodike programu pre buddy supervízora a *buddyho*.

Viac sa dozviete na...

Program Buddy – formuláre, metodiky, informácie pre vedenie školy, propagačné materiály, súhlasy zákonných zástupcov a pod. Dostupné na:

<https://podporneopatrenia.minedu.sk/sprievodne-materialy-k-podpornym-opatreniam/>

Špecifické tipy pri dištančnej výučbe. Dostupné na:

<https://www.statpedu.sk/files/sk/vyskum/vzdelavanie-deti-cudzincov/program-rovesnickej-podpory/formulare/buddy-program-distančne-tipy.pdf>.

Diskusný panel Národného inštitútu vzdelávania a mládeže k metodike programu Buddy. Dostupné na: <https://youtu.be/uoWjKwclC-4> [zverejnené 21. 4. 2022]

Príklady dobrej praxe z Českej republiky a zahraničia:

Dostupné na: <https://inkluzivniskola.cz/buddy-program>.

Jak a proč být průvodcem cizince. Příručka (nejen) pro dobrovolníky, 2020. Centrum pro integraci cizinců. Dostupné na:

https://www.idobrovolnik.cz/sites/default/files/prirucka_pruvodce_cizince_web.pdf.

Rovesnícka mediácia v modelových situáciách v prostredí základných škôl. Dostupné na: <https://www.skolska-mediacia.sk/products/rovesnicka-mediacia-v-modelovych-situaciach-v-prostredi-zakladnych-skol/>

SOFIE. Guide for best practice for buddying/mentoring by volunteers (2017). Dostupné na: <https://support-refugees.eu/media/sofie-io5.pdf>.

Zoznam podporených projektov z výzvy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky zameraná na poskytovanie mentorskej a tútorskej podpory pre žiakov z MRK s dôrazom na úspešné ukončenie ZŠ a plynulý prechod na SŠ (2017-2019) Dostupné na:

<https://www.minv.sk/?aktualne-vyzvy-na-predkladanie-ziadosti-o-nenavratny-financny-prispevok&sprava=vyzva-zamerana-na-poskytovanie-mentorskej-a-tutorskej-podpory-pre-ziakov-z-mrk-s-dorazom-na-uspesne-ukoncenie-zs-a-plynulý-prechod-na-ss-oplz-po5-2017-2>.

TalentGuide / GROWNi - mentoringové programy organizácie LEAF

<https://www.leaf.sk/talentguide/co-je-mentoring/>; <https://growni.sk/>

Dobrovoľnícky manuál (2017). OZ Mareena. Témy: Medzikultúrna komunikácia, výzvy vo vzťahu s prijímajúcou osobou, komunitné dobrovoľníctvo, etický kódex a pod. Dostupné na:

<https://mareena.sk/assets/images/Dobrovolnicky-manual.pdf>.

5 ORGANIZOVANIE ŠPECIFICKÝCH AKTIVÍT

Škola by mala zaistiť možnosť navštevovať školské i voľnočasové aktivity všetkým deťom/žiakom. Obmedzením by v tomto prípade nemalo byť ani znevýhodnenie dieťaťa/žiaka, ani jeho socioekonomický pôvod či iné špecifiká. Medzi takéto aktivity sa radia napríklad školské výlety (s ohľadom na finančné možnosti školy či triedneho kolektívu), besiedky, športové dni i základné krúžky poskytované školou.

Takéto aktivity a krúžky by mali byť zamerané na individuálne záujmy a talenty detí/žiakov, mali by zohľadňovať ich potreby a stavať na nich. Aktivity/krúžky je vhodnejšie deliť podľa oblastí záujmu, nie podľa veku či ročníkov. Takto organizované aktivity umožnia vytváranie väzieb medzi deťmi/žiakmi naprieč triedami a posilnia sociálne vzťahy v celej školskej komunite.

V rámci špecifických aktivít sa otvára priestor na spontánnu a priateľskú atmosféru, keďže nie sú zamerané na výkon. Dieťa/žiak má možnosť rozvíjať svoj talent či nadanie, svoje záujmy. Takéto aktivity sú tiež kompenzáciou prípadného neúspechu vo vzdelávaní. Pre dieťa/žiaka sú príležitosťou naplniť potrebu úspechu a prijatia.

Škola by mala pri plánovaní špecifických aktivít a záujmových krúžkov zohľadniť možné bariéry na základe analýzy špecifických potrieb dieťaťa/žiaka a následne aplikovať osvedčené stratégie na ich odstránenie. V závislosti od potrieb dieťaťa/žiaka je žiaduce upraviť podmienky realizácie činnosti, aktivít alebo hry; prispôsobiť pracovný materiál; prispôsobiť náročnosť aktivity; individualizovať inštrukcie či využiť asistenčné technológie. Pri analýze činnosti je potrebné myslieť na to, že navrhnuté úpravy majú podporovať samostatnosť dieťaťa v čo najvyššej možnej miere.

Organizovanie špecifických aktivít v školách a školských zariadeniach zohráva zásadnú úlohu pri zlepšovaní celkového rozvoja detí/žiakov, pri podporovaní ich záujmov a pri rozvoji talentu a vytváraní živého a pútavého vzdelávacieho prostredia. Tieto aktivity presahujú rámec tradičných predmetov a poskytujú deťom/žiakom príležitosti na objavovanie nových oblastí, rozvíjanie základných zručností a pestovanie ich záľub a koníčkov.

5.1 Špecifické programy v škole

Programy zamerané na športové aktivity

Organizovanie športových tímov, školských športových líg alebo programov fyzickej zdatnosti pomáha propagovať zdravý a aktívny životný štýl medzi žiakmi. Tieto aktivity nezlepšujú len fyzickú zdatnosť, ale učia aj tímovej práci, disciplíne, odolnosti a podporujú športového ducha. Pri práci s deťmi/žiakmi je v športovo orientovanej činnosti – v závislosti od počtu účastníkov so znevýhodnením v danej skupine – využívať ustálenú štruktúru činnosti: „zahrievacie“ aktivity, hlavná činnosť alebo hra, záver činnosti; podporovať účasť všetkých detí/žiakov; požadovať dodržiavanie dohodnutých pravidiel, ale najmä *oceňovať a chváliť deti/žiakov*.

Kultúrne programy

Vytváranie príležitostí pre deti/žiacov využiť svoj potenciál. Nie každý je pohybovo nadaný, ale je nevyhnutné, aby sme objavili jeho nadanie a zameranie. Možno to bude práve umelecká oblasť, ktorá je dieťaťu/žiakovi blízka. Účasť na výtvarnom, hudobnom, dramatickom, tanečnom krúžku a pod. podporuje ich kreativitu a sebavyjadrenie. Organizovanie umeleckých výstav, koncertov, divadelných predstavení alebo talentových šou umožňuje deťom/žiakom predviesť svoj talent a rozvíjať zručnosti v umení.

Prírodovedné programy

Organizovanie krúžkov zameraných na prírodovedné predmety, súťaží v programovaní robotov, rôznych prírodovedných olympiád a iných súťaží podnecuje záujem detí/žiacov o tieto odbory. Prírodovedné programy podporujú kritické myslenie, riešenie problémov a vytvárajú inovácie. Zároveň sa tak deti/žiaci pripravujú na budúcu kariéru v disciplínach súvisiacich s prírodovednými predmetmi.

Sociálne iniciatívy

Povzbudzovanie detí/žiacov, aby sa zapojili do projektov miestnych komunitných služieb alebo sociálnych iniciatív, podporuje pocit sociálnej zodpovednosti a empatie. Aktivity ako dobrovoľníctvo v miestnych charitatívnych organizáciách, organizovanie zbierok na sociálne účely alebo účasť na projektoch ochrany životného prostredia pomáhajú deťom/žiakom rozvíjať širšiu perspektívu a pozitívne prispievať spoločnosti.

Kultúrne slávnosti či Dni rozmanitosti:

Určite každá škola a školské zaradenie realizuje vystúpenia detí/žiacov pred Vianocami alebo pri príležitosti Dňa matiek. Ak chceme vytvoriť bezpečné prostredie, v ktorom môže každé dieťa/žiak vyniknúť, je potrebné tieto aktivity rozšíriť. Oslava kultúrnej rozmanitosti prostredníctvom podujatí, ako sú multikultúrne festivaly (napr. pri príležitosti Medzinárodného dňa Rómov), medzinárodné dni (napr. Medzinárodný deň nepočujúcich, Svetový deň povedomia o autizme a pod.) alebo kultúrne výmenné programy, podporuje medzi deťmi/žiakmi kultúrne uznanie a porozumenie. Podporuje inkluzívnosť, búra stereotypy a podporuje dialóg a rešpekt k rôznym kultúram a prostrediam.

Pri organizovaní týchto aktivít je kľúčové zvážiť inkluzívnosť, zabezpečiť, aby boli príležitosti dostupné pre všetky deti a všetkých žiakov bez ohľadu na ich schopnosti, záujmy alebo zázemie. Zapojenie žiakov do plánovania a vykonávania týchto aktivít ich môže povzbudiť, posilniť vodcovské schopnosti a vytvoriť pocit bezpečia a hrdosti v ich školskej komunite.

Na záver možno povedať, že organizovanie špecifických aktivít v školách a školských zariadeniach presahuje akademické vzdelávanie a poskytuje deťom/žiakom príležitosť preskúmať svoje záujmy, rozvíjať základné zručnosti a holistický rast. Ponukou rozmanitej škály aktivít môžu školy vytvoriť dynamické a inkluzívne prostredie, ktoré podporuje zapojenie detí/žiacov, ale aj rodičov. Vytvára ich pohodu a bezpečné prostredie.

6 ZAPOJENIE RODIČOV

Vzdelávanie je spoločné úsilie, ktoré spája rôzne zainteresované strany, pričom hlavnými aktérmi sú rodičia, deti/žiaci a školy. Školy a školské zariadenia si uvedomujú význam tohto partnerstva a čoraz viac chápu nesmiernu hodnotu aktívneho zapájania rodičov do vzdelávacej cesty ich detí. Podporovaním kooperatívneho vzťahu medzi školami (školskými zariadeniami) a rodičmi môžeme vytvoriť priaznivé edukačné prostredie, ktoré podporuje holistický rozvoj a akademický úspech.

Rodičia a rodiny majú najpriamejší a najtrvalejší vplyv na vzdelávanie a vývin detí. Ako prví vychovávatelia zohrávajú kľúčovú úlohu v procese edukácie svojich detí. Stimulujúce domáce prostredie, ktoré podporuje učenie sa a zapájanie rodičov do školských aktivít, je rozhodujúce pre kognitívny, sociálny a emocionálny vývin dieťaťa. Ako píše Sheridan et al. (2013), hra s deťmi alebo čítanie deťom od raného veku, pomoc s domácimi úlohami alebo diskusia doma o živote v škole, účasť na stretnutiach rodičov a učiteľov a ďalších školských aktivitách bude mať pozitívny a trvalý vplyv na motiváciu detí učiť sa, na ich pozornosť, správanie a akademické úspechy.

Rosinský (2023) upozorňuje, že vzťah medzi školami, rodičmi a rodinami môže byť aj mimoriadne náročný. Mnoho rodičov zo sociálne slabého prostredia sa napriek niekedy prehnane vysokým očakávaniam a záujmu o čo najlepšiu školskú dochádzku ich detí (alebo naopak, bez akýchkoľvek očakávaní od svojich detí a bez záujmu o ich školskú dochádzku) v tomto smere do aktivít školy nezapája, pretože majú pocit, že nepoznajú súčasný školský systém a kultúra školy a jej „jazyk“ sú im vzdialené. Niektorí rodičia môžu byť demotivovaní vlastnými skúsenosťami so svojím zlyhaním v škole alebo sa necítia schopní na to, aby svoje deti podporili. Rodičia z prostredia etnických menšín môžu pociťovať nedostatok jazykových schopností na komunikáciu so školami, nevedia, ako pomôcť svojim deťom a ako vnímať ich pokrok. Môže ich odrádzať aj pocit vzdialenosti medzi hodnotami rodiny a kultúrou školy. Zapájaniu rodičov do aktivít školy môže brániť prítomnosť napríklad vždy len jedného rodiča alebo dlhá pracovná doba, práca na zmeny alebo jednoducho len pocit hanby z chudoby, v ktorej rodičia žijú.

Flecha et al. (2015) poukazuje na to, že v školách, kde sa po niekoľkých dlhých mesiacoch zbúrala bariéra nedôvery medzi školou a komunitou, účasť dospelých na pôde školy umožnila zvýšiť množstvo a pestrosť interakcií, ktoré urýchlili proces učenia sa, a zlepšili sa vzdelávacie výsledky detí/žiacov. Účasť rodiny a komunity na vzdelávaní v škole zahŕňa efektívne preskupenie existujúcich ľudských zdrojov v komunite na podporu učenia sa detí/žiacov.

Netreba zabudnúť ani na skupinu rodičov, ktorá by sa rada zapojila do diania v škole, ale škola vytvára inštitucionálne bariéry, ktoré im to neumožňujú. Ide napríklad o zdravotne znevýhodnených rodičov (sluchovo, telesne...), ktorí sa nedokážu zúčastňovať aktivít školy, pre bariéry (nezabezpečenie tlmočníka do posunkového jazyka, fyzické prekážky v budove školy a pod.).

Pedagogickí a odborní zamestnanci niekedy môžu vnímať rodičov ako pasívnych, oportunistických alebo obťažujúcich. Tiež môžu mať nedostatok času a skúseností na komunikáciu s rodičmi pochádzajúcimi z rôznych druhov prostredia. Nevedia, ako nadviazať s nimi kontakt a ako ich zaangažovať do školských aktivít. Môžu sa obávať, že zapojenie rodičov im zaberie čas a bude mať nepriaznivý vplyv na ich učiteľské povinnosti. Alebo sa im už jednoducho nechce mať niečo spoločné napríklad s etnickou komunitou, z ktorej žiaci pochádzajú. V niektorých prípadoch nie je komunikácia s rodičmi a zapojenie sa rodičov do aktivít školy považovaná za jednu z kľúčových úloh učiteľov a škôl pri podporovaní úspechu v procese vzdelávania (Rosinský 2023).

Účinné partnerstvo rodiny a školy musí byť vždy založené na vzájomnom rešpekte a uznaní hodnôt, prínosov a skúseností každej strany. Rodičia a aj celé rodiny zo všetkých druhov sociálneho prostredia a na všetkých úrovniach vzdelania musia mať pocit, že sú v škole vítaní a považovaní za užitočných. Je potrebné uznať ich ako spolupôsobiacich pedagógov v procese vzdelávania svojich detí už od raného veku a zároveň im poskytnúť zodpovedajúcu podporu.

6.1 Otvorené komunikačné kanály

Vytvorenie efektívnych otvorených komunikačných kanálov je kľúčové pre spoluprácu školy a rodičov. Školy by mali aktívne komunikovať s rodičmi prostredníctvom pravidelných bulletinov, e-mailov alebo online platforiem (Edupage, WhatsApp, Messenger...), aby ich informovali o školských aktivitách, udalostiach a študijnom pokroku ich detí. Okrem toho sa mimoriadne osvedčilo organizovanie stretnutí rodičov a učiteľov ako formálnych, tak aj neformálnych (grilovačky, výlety a pod.), ktoré môžu dialóg uľahčiť. Mnohým rodičom práve neformálne stretnutie na pôde školy alebo aj mimo nej umožní vyjadriť svoje obavy a podeliť sa o poznatky o vývoji ich dieťaťa. V niektorých prípadoch je potrebné (najmä ak komunity rodičov majú vytvorené bariéry ku škole a školským zariadeniam) byť trpezlivý a využívať všetkých aktérov na zapojenie rodín do života školy a školských zariadení. Táto spolupráca (napr. s komunitnými centrami, terénnou sociálnou prácou a pod.) je dokonca nevyhnutná.

Otvorené komunikačné kanály budujú dôveru, posilňujú zapojenie rodičov a vytvárajú podporné prostredie, ktoré podporuje akademický a osobný rozvoj detí/žiacov. Slúžia ako mosty, ktoré spájajú rodičov a školy a podporujú pocit spoločnej zodpovednosti za vzdelávanie dieťaťa. Udržiavanie dobre informovaných rodičov o úspechu či neúspechu ich dieťaťa, o študijnom výkone a celkovom smerovaní školy umožňuje rodičom aktívne sa podieľať na vzdelávacej ceste ich dieťaťa. Zistilo sa (Topor et al. 2010), že zvýšená angažovanosť rodičov bola spojená so zlepšenými akademickými výsledkami žiakov, s vyššou sebaúctou a lepším správaním detí/žiacov. Zároveň bolo zistené (Portik 2003), že ak rodičia nemajú záujem o vzdelávacie výsledky svojich detí, nemajú ich ani žiaci.

Transparentná a otvorená komunikácia medzi školami a rodičmi je základom budovania dôvery a pestovania partnerského vzťahu. Zdieľaním relevantných informácií týkajúcich sa preberaného učiva, hodnotení a vzdelávacích politík, demonštrujú školy a školské zariadenia svoj záväzok spolupracovať a aktívne zapájať rodičov do rozhodovacieho procesu. Rodičia sa tak cítia byť oceňovaní, rešpektovaní a spojení so školskou komunitou. Otvorená komunikácia

povzbudzuje rodičov, aby vyjadrili svoje obavy, hľadali odpovede a aktívne sa zapájali do dialógu so zamestnancami a riaditeľmi škôl. Otvorená komunikácia vedie k inkluzívnejšiemu a spravodlivejšiemu vzdelávaciemu prostrediu.

Otvorené komunikačné kanály umožňujú školám identifikovať a riešiť problémy, ktorým čelia deti/žiaci už v ranom štádiu. Okamžitým zdieľaním problémov s učením alebo správaním môže zákonný zástupca pripraviť spolu so školou intervenčný program (alebo vybrať správne podporné opatrenie) na podporu špecifických potrieb dieťaťa/žiaka. Tento proaktívny prístup zaisťuje, že žiadny žiak nezostane v škole „stratený“, a zároveň posilňuje myšlienku, že *rodičia a školy sú partnermi* na vzdelávacej ceste detí/žiacov. Efektívna komunikácia tiež umožňuje rodičom zdieľať cenné poznatky o jedinečných silných a slabých stránkach ich dieťaťa a štýloch učenia sa, čo pedagogickým zamestnancom pomáha prispôbiť vzdelávanie individuálnym potrebám dieťaťa/žiaka.

Otvorené komunikačné kanály tiež uľahčujú diskusie o emocionálnej pohode detí/žiacov a podporujú holistický prístup ku vzdelávaniu. Zdieľanie týchto informácií o emocionálnej, sociálnej a fyzickej pohode detí/žiacov medzi rodičmi a školou môže rovnako prispieť k tvorbe prostredia, ktoré bude podporovať ich celkový rozvoj. Na druhej strane *školský podporný tím môže naučiť rodičov, ako doma ponúknuť podporu*, aby u svojich detí budovali zdravé návyky, emocionálnu odolnosť a pozitívne sebedovetie. Táto spolupráca medzi rodičmi a školami prispieva ku komplexnejšej a pestrejšej vzdelávacej skúsenosti všetkých jej aktérov.

Otvorené komunikačné kanály medzi školami a rodičmi tvoria chrbticu spolupracujúceho vzdelávacieho prostredia. Prostredníctvom efektívnej komunikácie môžu školy posilniť zapojenie rodičov, budovať dôveru a partnerstvo, riešiť výzvy a podporovať pohodu detí/žiacov. Pre školy je kľúčové vytvoriť *viacero komunikačných kanálov* vrátane e-mailov, rodičovských stretnutí, bulletinov či digitálnych platforiem, aby sa zabezpečila dostupnosť a inkluzívnosť. Podporovaním silného puta medzi školami a rodičmi sa vytvára silná aliancia, ktorá posilňuje identitu detí/žiacov a pripravuje pôdu pre ich akademický úspech a osobnostný rast. Školy by sa nemali báť počiatočného neúspechu. Nemusia byť v komunikácii s rodičmi príliš formálne a môžu (mali by) v pozvánkach na stretnutie využívať aj jazyk, ktorým rodičia rozprávajú (napr. rómsky). Ak škola vie, že niektorí z jej rodičov nepoužívajú informačný systém školy alebo e-mail, mala by hľadať také spôsoby, aby sa pozvánky a informácie k rodičom určite dostali. Môžu využiť existujúci systém zdrojov, či už svojich odborných zamestnancov, alebo terénnych sociálnych pracovníkov, pracovníkov komunitného centra a pod. Určite tak školy vytvoria o sebe obraz, že im záleží nielen na stretnutí, ale najmä na úspechoch ich detí. A o to ide všetkým.

6.2 Vzdelávanie rodičov

Vzdelávanie rodičov má silný potenciál preklenúť priepasť vo výsledkoch ich detí. Tá často existuje medzi deťmi/žiakmi, ktoré prichádzajú do školy z rôzneho socioekonomického prostredia. Aktívnym zapojením rodičov zo všetkých socioekonomických úrovní, kultúr a jazykov, môžu školy vytvoriť inkluzívnejšie a spravodlivejšie edukačné prostredie. Poskytnutie potrebných zdrojov, nástrojov a podpory rodičom, aby sa mohli aktívne zapojiť do vzdelávania svojho dieťaťa, zabezpečuje, že každý žiak dostane rovnakú príležitosť uspieť. Zapojenie rodičov

z rôznych prostredí zároveň zvyšuje aj kultúrne porozumenie a uznanie a obohacuje vzdelávacie skúsenosti všetkých detí/žiakov.

Školy (najmä členovia školského podporného tímu) môžu ponúknuť rodičom *rodičovské vzdelávacie programy*, workshopy a semináre, ktoré im poskytnú cenné *poznatky o vývine dieťaťa, efektívnych stratégiách rodičovstva a rôznych vzdelávacích prístupoch*. Získané informácie umožnia rodičom aktívne podporovať vzdelávací proces svojho dieťaťa doma a tiež zapojiť sa do zmysluplných diskusií s pedagogickými alebo odbornými zamestnancami.

Vzdelávanie by sa malo zamerať na profesijný rozvoj nielen pedagogických a odborných zamestnancov, ale aj na rodičov. To všetko zahŕňa holistický pohľad na školu a školské zariadenie v 21. storočí. Zapojením sa do rodičovských vzdelávacích programov rodičia získavajú cenné vedomosti a zručnosti, ktoré im umožňujú efektívne riešiť individuálne potreby ich dieťaťa. Tieto znalosti presahujú rámec triedy a umožňujú rodičom zvládať výzvy, podporovať zdravé návyky a zlepšiť celkový vývin ich dieťaťa.

Okrem spomínaných prednášok a workshopov, ktoré sa venujú stratégiám rodičovstva, sa vo svete v mnohých školách realizujú aj *kurzy, ktoré si vyžiadali samotní rodičia* a ich rodinní príslušníci. Najmä pre rodičov z marginalizovaných komunít ponúkajú školy vo svete vzdelávacie programy, ktoré môžu uplatniť vo všetkých sférach svojho života vrátane osobnej, rodinnej a sociálnej. Napríklad sa učia čítať, zlepšujú si jazykové zručnosti, učia sa používať internet a podobne. Títo ľudia zažijú možno prvé osobné úspechy, ktoré sa ľahko prenášajú do každodenného života. Takýto sebarozvoj prispieva k ich vyššej sebaúcte a sebadôvere. Vďaka nadobudnutým vedomostiam a zručnostiam sa im otvárajú nové príležitosti na trhu práce.

Vzdelávanie rodičov a ich zapojenie do škôl má mimoriadne významný vplyv na študijné výsledky detí/žiakov, školské prostredie a holistický rozvoj. Keď sa rodičia aktívne podieľajú na vzdelávaní svojich detí, vytvára to silné partnerstvo, ktoré podporuje úspech a pohodu. Uvedomením si dôležitosti vzdelávania rodičov a ich zapojenia do komunity školy môžeme kultivovať prosperujúce vzdelávacie komunity, ktoré umožnia deťom/žiakom dosiahnuť plný potenciál.

6.3 Zapojenie rodičov do rozhodovania

Školy by mali aktívne zapájať rodičov aj do rozhodovacích procesov, ktoré ovplyvňujú školskú komunitu. Začlenenie rodičov do výborov, pracovných skupín alebo štruktúr riadenia škôl im umožňuje prispieť svojimi jedinečnými perspektívami, postrehmi a odbornými znalosťami. Tento prístup založený na spolupráci podporuje transparentnosť, buduje dôveru a zabezpečuje efektívne riešenie potrieb a záujmov všetkých zainteresovaných strán.

Ako píše Rosinský (2023), tento typ organizácie školy zahŕňa hlas všetkých účastníkov na riadení školy. Rodiny a ostatní členovia komunity sa môžu aktívne zúčastňovať na rozhodovacích procesoch: v spolupráci s učiteľmi rozhodujú o otázkach týkajúcich sa vzdelávania, organizácie chodu školy, prípadne spôsobov riešenia a prevencie konfliktov či organizácie školských aktivít. Výsledkom tohto prístupu je, že škola dokáže vypočuť hlas každého zúčastneného.

V rozhodovaní potom nie je dôležité, či ich povedal človek s vysokým vzdelaním alebo nízkym sociálno-ekonomickým postavením. Dôležité sú argumenty, ktoré poskytol. Tieto argumenty môžu mať akademický alebo praktický charakter.

Model založený na disciplíne, ktorý poznáme z väčšiny našich škôl, je v školách a školských zariadeniach už od čias vzniku industriálnej spoločnosti. Je založený na osvedčenej hierarchii a úlohe konkrétneho zamestnanca, ktorý je zodpovedný za pokojné spolunažívanie v triede a škole. Všetky pravidlá správania sú jasne definované v školskom poriadku, ktorý vytvorila školská autorita po prerokovaní s orgánmi školskej samosprávy a v pedagogickej rade. Školský poriadok je vydaný riaditeľom školy na základe zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Školský poriadok vydáva autorita školy – riaditeľ školy. Prerokovanie školského poriadku v rôznych orgánoch školskej samosprávy a v pedagogickej rade nemusí zahŕňať hlas všetkých, ktorých sa týka. Žiaci (a rodičia) sú na začiatku každého školského roka povinní sa s ním oboznámiť. Nariadenia sa potom presadzujú zhora nadol, čo znamená, pravidlá zakomponované v školskom poriadku sú záväzné a je potrebné ich dodržiavať.

Ako píše Rosinský (2023), sankcie a iné opatrenia uvedené v školského poriadku často vedú k označovaniu konkrétnych žiakov, ktorí už trpia stigmatizáciou. K tým, ktorí sú často stigmatizovaní, patria žiaci z rómskych a iných etnických menšín, ako aj žiaci z ekonomicky slabého prostredia. Možno ich označiť za vzdorovitých, agresívnych alebo jednoducho nevychovaných. Žiaci si takéto predsudky postupne osvoja a časom im uveria a škola sa pre nich stane miestom, do ktorého nepatria a nechcú patriť. Keď niekto neustále počúva, aký je, tak tomu po čase jednoducho uverí.

„Nový“ školský poriadok/školské pravidlá by mali vzniknúť po dohode všetkých zainteresovaných strán. Na ich tvorbe by sa mali podieľať žiaci, rodičia, pedagogickí a odborní zamestnanci, administratíva, vedenie školy, proste všetci, ktorých sa nejakým spôsobom týkajú. Mal by to byť zoznam pravidiel, ktoré budú prijateľné pre všetkých zapojených členov školskej komunity. Keď budú všetci participovať na tvorbe pravidiel, je väčšia šanca, že ho budú aj dodržiavať. Pri tvorbe pravidiel je potrebné, aby sa pravidlá formulovali jednoduchým jazykom, ktorému budú všetci rozumieť. Namiesto pravidla *Buď čistý, upravený, bez výstredností v úprave vlasov a zovňajšku!* formulovať pravidlo *Rešpektujeme štýl obliekania a zovňajšok každého dieťaťa*. Tieto pravidlá sa odporúča aj vizualizovať v podobe plagátov (roll-upov) v priestoroch školy tak, aby sa s nimi všetci oboznamovali a stotožňovali.

6.4 Proces tvorby pravidiel školy a školského zariadenia

Melgar – Pulido & Valverde (2016) ustanovili postup, ako by mala škola tvoriť zoznam nových pravidiel pre všetkých jej aktérov. Tvrdia, že aby bolo možné vytvoriť zhodu na pravidle a potom ho rešpektovať, musí celý proces prebiehať *dialógom typu rovný s rovným*. Tento proces tvorby pravidiel môže prebiehať počas niekoľkých týždňov. Je založený na siedmich krokoch a zahŕňa účasť celej komunity nasledovne:

1. *Škola si vytvorí zmiešanú pracovnú skupinu pre tvorbu pravidiel.* Tá prerokuje a navrhne pravidlo pre celú školu. Je nevyhnutné, aby pravidlo vyhovovalo všetkým členom komunity, aby nevyhovovalo iba jednej zo skupín (napr. rodičom, žiakom, učiteľom). Preto je nevyhnutné, aby v pracovnej skupine bola zastúpená celá komunita – učitelia, rodiny, žiaci a ďalší. Hlas každého člena musí mať úplne rovnakú váhu, bez rozdielu veku či spoločenského postavenia.
2. *Vysvetlenie pravidla a následná diskusia o ňom medzi učiteľmi a rodičmi.* Tento moment slúži na informovanie o pripravovanom pravidle medzi učiteľmi a rodinnými príslušníkmi školy.
3. *Diskusia o pravidle v triede so žiakmi.* Týmto spôsobom sa do celého procesu zapoja žiaci a dozvedia sa o ňom. Môžu ho pripomienkovať alebo navrhovať zmeny. Navrhovať riešenia, ako zabezpečiť, aby sa pravidlo v škole dodržiavalo a udržiavalo atď. Pravidlo je to, čo umožní žiť v škole lepšie všetkým.
4. *Konkretizácia všetkých pripomienok zozbieraných medzi učiteľmi, rodičmi a žiakmi a diskusia o nich v zmiešanej pracovnej skupine.*
5. *Vytvorenie konečnej verzie pravidla, ktoré sa bude v škole dodržiavať.* Doteraz prebiehal poradný proces, ktorý sa začal návrhom zmiešanej pracovnej skupiny, a mohol prejsť pripomienkovaním na rôznych úrovniach (učitelia, rodičia, žiaci). V procese tvorby sa pravidlo vylepšilo a dosiahla sa zhoda. Od tohto momentu ho rešpektuje celá komunita.
6. *Aplikácia pravidla do života školy a dohľad nad jeho dodržiavaním.* Keď sa už raz pravidlo prijalo, je potrebné, aby ho dodržiavali všetci členovia komunity školy. Za jeho dodržiavanie je zodpovedná celá komunita. Celý proces tvorby pravidla je kľúčový pre to, aby si ho všetci osvojili a dodržiavali.
7. *Celý proces tvorby pravidiel je otvorený a pravidlá sa môžu meniť podľa okolností.* Zároveň platí, že proces prebieha paralelne popri ďalších procesoch v škole.

6.5 Zásady pri tvorbe školského poriadku

Rosinský (2023) uvádza zásady pri tvorbe „nového“ školského poriadku/školských pravidiel, ktoré by mali vzniknúť za účasti rodičov, žiakov a zamestnancov školy a školského zariadenia:

1. *S dohodnutým pravidlom v škole musí súhlasiť každý bez ohľadu na svoju pozíciu alebo vek.* Napr. aj keď niekto nesúhlasí s nosením konkrétneho odevu, napríklad minisukne, súhlasí s tým, že nie je dôvod niekoho urážať alebo napádať.
2. *Pravidlo sa priamo týka bežného života žiakov.* Pravidlo musí priamo súvisieť so životom žiakov a musí byť súčasťou riešenia skutočných problémov spolunažívania v škole. Väčšina navrhovaných pravidiel sa zameriava na potreby, ktoré zamestnanci a iní dospelí považujú za dôležité, napríklad dochvilnosť. Napriek dôležitosti týchto pravidiel nemusia mať na začiatku jasný vplyv na samotných žiakov, zatiaľ čo urážanie alebo útoky kvôli oblečeniu alebo namaľovaným nechťom môžu spôsobiť emocionálne

utrpenie. Rôzne krivdy, ktoré žiaci vnímajú, sa môžu prejavíť v ich správaní, bezpečnosti a v celoživotných traumách, čiže v rôznych kontextoch mimo školy a možno aj po jej absolvovaní.

3. *Pravidlo je jasne formulované a má podporu zo strany všetkých nielen v triede a škole.* Celá širšia komunita je pripravená dodržiavať pravidlá, na ktorých sa všetci zhodli, aj keď sa názory môžu líšiť. Napr. existuje zhoda, že celá školská komunita je proti agresii. Aj keď sa niektorým členom nemusí páčiť, ako sa niekto oblieka, maľuje a pod., nebude voči takémuto členovi komunity agresívny. Môže sa mu to nepáčiť, môže krútiť hlavou, ale nebude fyzicky ani verbálne násilný a bude rešpektovať druhého.
4. *Opakované porušenie dohodnutých pravidiel.* Napriek jasne formulovaným pravidlám môže dochádzať k opakovanému porušovaniu niektorých z nich, čo však súvisí s osobnostným vývojom žiakov. Pri riešení porušení pravidiel je v takýchto prípadoch potrebné zohľadniť práve špecifiká daného vývinového obdobia (napr. puberta) a vhodne zvoliť prípadný trest za porušenie pravidiel.
5. *Pravidlo sa musí týkať správania, ktoré je možné eliminovať.* Pravidlo musí byť jasne vymedzené, aby bolo každému dostatočne jasné, ako sa má dodržiavať. Preto je vhodné konkretizovať jedno konkrétne jasné správanie namiesto všeobecných fráz typu „V škole sa žiak správa slušne“.
6. *Dodržiavaním dohodnutých pravidiel sa škola stáva príkladom pre spoločnosť, rodiny a žiakov.* Tým, že sa na pravidlách zhodnú všetci, sa nerieši len konkrétny problém, ale aj celá školská komunita sa učí, že je schopná riešiť budúce konfliktné situácie. Toto poznanie je výborný základ a motivácia na vytváranie ďalších pravidiel a pochopenie, že vzájomné porozumenie v škole, ale a aj mimo nej je možné.

Partnerstvo medzi školami a rodičmi je nevyhnutným faktorom pri formovaní vzdelávacej cesty detí. Vytvorením otvorených komunikačných kanálov, podporou vzdelávania rodičov a zapojením rodičov do rozhodovania môžu školy a školské zariadenia využiť kolektívnu silu rodičov a pedagógov. Výsledná synergia nielen zlepšuje akademické výsledky, ale aj kultivuje pozitívne školské prostredie, ktoré podporuje holistický rozvoj detí/žiakov.

Sociálne zaradenie je základným kameňom spravodlivej spoločnosti. Prijatím rozmanitosti, spochybňovaním predsudkov a odstraňovaním bariér môžeme vytvoriť školský mikrosvet, v ktorom sa každý jednotlivec cíti cenený a má rovnaké príležitosti zúčastniť sa a prispieť k jej rozvoju. Sociálne zaradenie v škole vyžaduje systematické a sústavné úsilie zo strany celého pedagogického a odborného tímu a celej školskej komunity. Je dôležité mať na pamäti potreby všetkých žiakov a zabezpečiť, aby každý mal rovnaké šance na úspech a na spoločenskú integráciu. Dosiahnutie sociálneho zaradenia si vyžaduje *kolektívne úsilie* vrátane komplexných politík školy, vzdelávania a učenia, zapojenia komunity a systémov ďalších podporných opatrení.

ZDROJE

- BIZOVÁ, N. (2021). *Inklúzia v neformálnej edukácii*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis. ISBN 978-80-56-8043-77.
- BOOTH, T. a AINSCOW, M. (2019). Index inklúzie: Príručka na rozvoj škôl s dôrazom na inkluzívne hodnoty. Bratislava: Nadácia pre deti Slovenska. Dostupné na <https://epale.ec.europa.eu/system/files/2022-06/index-inkluzie.pdf#>
- BRAUN, R., MARKOVÁ, D. a NOVÁČKOVÁ, J. (2014). *Praktikum školní psychologie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-26-2017-62.
- Community of Research on Excellence for All. (2018). *Training in Learning Communities*. CREA, 2018.
- DRDULOVÁ, T. (2014). Aj ty si medzi nami vítaný. Začlenenie detí so zdravotným znevýhodnením do prostredia materskej školy. NIVAM. Dostupné na: https://mpc-edu.sk/sites/default/files/projekty/vystup/drdulova_0.pdf
- ENGEVIK, L. I., HØLLAND, S. a HAGTVET, B. H. (2015). Re-conceptualizing “directiveness” in educational dialogues: A contrastive study of interactions in preschool and special education. *Early Childhood Research Quarterly*. vol. 30, p. 140–151.
- FLECHA, R. (ed.). (2015) *Successful Educational Actions for Inclusion and Social Cohesion in Europe*. Berlin: Springer, 2015. ISBN 978-33-19-1117-59
- FLECHA, R. a SOLER, M. (2013) Turning difficulties into possibilities: engaging Roma families and students in school through dialogic learning. *Cambridge Journal of Education*. vol. 43, no. 4, p. 451-465.
- FONTANA, D. (2010). *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. 3. vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-73-6772-51.
- FREIRE, P. (1997). *Pedagogy of the heart*. New York, NY: Continuum Books. ISBN 978-13-50-1902-45
- GARCÍA-CARRIÓN, R. a VILLARDÓN-GALLEGO, L. (2016). Dialogue and interaction in early childhood education: A systematic review. *Multidisciplinary Journal of Educational Research*. vol. 6, no 1, p. 51–76.
- GAJDOŠOVÁ, M. (2013). *Nauč sa to odo mňa*. Iuventa. Dostupné na: https://www.iuventa.sk/files/documents/publik%C3%A1cie/komprax_vyskumy/nauc_sa_to_odo_mna.pdf
- HART, S. a KINDLE HODSON, V. (2020). *Bezpečná trieda: metodika na riešenie konfliktov a rozvíjanie vzťahov*. Ilustrovala Anita GRIFFIN, ilustroval Martin MELLEIN, preložil Barbora BACHRATÁ, preložil Katarína LESAYOVÁ. Bratislava: CENADA, n. o. ISBN 978-80-97-3673-05.
- HORNÁK, L. (2014). Teoretické východiská inklúzie, sociálnej inklúzie, inkluzívnej edukácie. In: *Pedagogický model inkluzívneho vzdelávania v základných školách*. Prešov: MPC.
- HRUBEŠ, O. a NOVÁKOVÁ, K. (2018). Mentoring. Metodika vzdelávacích služieb Programů sociální integrace. Člověk v tísni. Dostupné na:

<https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1020/file/metodika-mentoringu.pdf>

MATIAŠKO, M. (2014). Inkluzívne vzdelávanie. In *Slnečnica* 01/2014. Dostupné na: https://downovsyndrom.sk/v16/sites/default/files/slnebnica_201401.pdf

NOVÁČKOVÁ, J. a NEVOLOVÁ, D. (2023). *Respektovať a byť respektovaný: cesta k sebeúctě a zodpovednosti*. 2., prepracované vydání. Praha: PeopleComm. ISBN 978-80-87-9177-18.

NOVOTNÁ, M. (2022). *Práca v rôznorodej triede: možnosti podpory žiaka a učiteľa*. Bratislava: Raabe, 2022. ISBN 978-80-81-407-05-5.

POLGÁRYOVÁ, E. a kol. (2023). *Sprievodca wellbeingom v školskom prostredí*. Bratislava: ŠSI. Dostupné na: <https://www.ssi.sk/wp-content/uploads/2023/04/Publikacia-WELLBeing-2023.pdf>

PORTIK, M. (2003). *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov : Prešovská univerzita. ISBN 80-8068-155-4.

ROSINSKÝ, R. (2023). *Premena školy: návod na použitie. Úspešné edukačné stratégie pre každú školu*. Bratislava : RAABE, spol. s.r.o. ISBN 978-80-8140-811-3.

SEIDLER, P., ŽOVINEC, E. a KURINCOVÁ, V. (2008). *Edukácia a inklúzia žiakov so špeciálnymi potrebami: [projekt] Slovenský učiteľ kompetentný pre Európu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-8094-291-5.

SHAPIRO, E. L. (2014). *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj* (přeložil Hana Kašparovská). Praha: Portál. ISBN 978-80-73-6764-83.

SHERIDAN, S. M., RYOO, J. H., GARBACZ, S. A., KUNZ, G. M. & CHUMNEY, F. L. (2013) The efficacy of conjoint behavioral consultation on parents and children in the home setting: results of a randomized controlled trial. *Journal of School Psychology* vol. 51, no. 6, p. 717-33.

TANNENBERGEROVÁ, M. (2016). *Průvodce školní inkluzí, aneb, Jak vypadá kvalitní základní škola současnosti?* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-75-5200-81.

TOPOR, D. R., KEANE, S. P., SHELTON, T. L., & CALKINS, S. D. (2010). Parent involvement and student academic performance: A multiple mediational analysis. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, Vol. 38, No.3, p. 183-197.

Desatero o vzdělávání. Dostupné na: <https://desateroskav.cz/>

Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím, (2010). Preambula, bod e). Dostupné na: www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2010/317/

O mentorovaní, o prenose a protiprenose (2016). Coachingplus. Dostupné na: https://www.coachingplus.org/texty/c+news76_marec2016.pdf

Stratégia rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030. Dostupné na: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1113/strategia_2030.pdf?csrt=13698047137598320621